

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

**SALNAMELERE GÖRE XIX. ASIRDA İŞTİP'TE SOSYO-
EKONOMİK VE İDARİ DURUM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bilal RUŞİD

BURSA- 2016

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**SALNAMELERE GÖRE XIX. ASIRDA İŞTİP'TE SOS-
YO-EKONOMİK VE İDARİ DURUM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bilal RUŞİD

**Danışman:
Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ**

BURSA- 2016

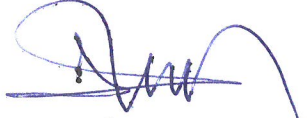
TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

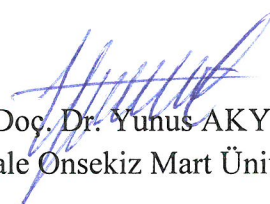
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda 701222013 numaralı **Bilal RUŞİD**, hazırladığı “Salnamelere Göre XIX. Yüzyılda İstip'te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum” konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, /30/06/2016 günü 10:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının...**başarılı**..... (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği**..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
(Komisyonu Başkanı)
Uludağ Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Saadet MAYDAER
Uludağ Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Yunus AKYÜREK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

30.06.2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisan tezi olarak sunduğum “**Salnamelere Göre XIX. Asırda İştîp’te Sosyo-Ekonomik Ve İdari Durum**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Bilal RUŞİD

Öğrenci No : 701222013

Ana Bilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Programı : İslam Tarihi Bilim Dalı

Statüsü : Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Bilal RUŞİD
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı :XII+77
Mezuniyet Tarihi : .../07../2016
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

SALNAMELERE GÖRE XIX. ASIRDA İŞTİP’TE SOSYO-EKONOMİK VE İDARİ DURUM

“Salnamelere Göre XIX. Asırda İştîp’te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum” adını taşıyan bu çalışma, Osmanlı Devleti sınırları içinde önemli bir kazâ merkezi olan, günümüzde Makedonya sınırları içerisinde bulunan İştîp Şehri’nin Osmanlı Devrindeki durumunu konu edinmektedir. Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Balkanların ve İştîp’in coğrafi konumu hakkında bilgi verildikten sonra Balkanlar, Rumeli ve İştîp isimlerinin etimolojik kökenlerinin araştırması yapılarak isimlerin tarih boyunca kullanılan şekilleri ve değişiklikleri irdelenmiştir. Birinci bölümde kuruluşundan günümüze İştîp’in tarihi ve Osmanlı dönemi İştîp Kazâsı’nın idarî yapısı salnâmeler ışığında incelenmiştir. İkinci Bölümde İştîp’in etnik, dinî, demografik ve iktisadî yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı İştîp’inde eğitim-öğretim hayatı anlatılmış ayrıca Osmanlı’nın inşâ ettiği mimari eserler hakkında bilgi verilmiştir .

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, Makedonya, İştîp, Salname

ABSTRACT

Name And Surname : Bilal RUŞİD
University : Uludağ University
İnstitution : Social Science Institution
Field : History of Islam and Islamic Arts
Branch : History of Islam
Degree Awarded : Master
Page Number :Xİİ+72
Degree Date :.../07../2016
Supervisor : Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

ACCORDİNG TO THE SALNAMES (YEARBOOKS) SOCIO- ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SITUATION IN STIP IN XIX. CEN- TURY

This study is an According to the Salnames (Yearbooks) Socio-Economic and Administrative Situation in Stip in XIX. Century , located within the boundaries of present-day Macedonia for wiping out the Ottoman Empire lost the status of the city of Stip. Thesis consists of three parts. The introduction of the Balkans and Stip's after information about the geographical location of the Balkans, the etymology of the names of Rumeli and Stip research of names used throughout history by making shapes and changes has been evaluated. First Section since its inception to the present town of Ottoman-era historic of Stip and the administrative structure of Stip is examined in the light of the Yearbooks recorded. The second Section Stip's ethnic, religious, demographic and economic information about the structure. The third Section is also described in the academic life of the Ottoman Stip Ottoman architectural monuments that are given information about the building.

Key Words: Ottoman, Balkans, Macedonia, Stip, Salname (Yearbook)

ÖNSÖZ

Osmanlı Döneminde önemli bir kazâ merkezi olan İştîp, bugün eski ihtişamından bir hayli uzaktır. Gerek bu coğrafyada gerçekleşen savaşlar ve gerek Türklerin şehri terk etmesiyle birlikte şehrin hüviyeti değişmiş, azalan Müslüman nüfusla birlikte Osmanlı eserleri ve izleri bir bir yok olmaya başlamıştır. Bölgenin Osmanlı'nın elinden çıkmasıyla maddi-manevi gerileme yaşayan şehri “Osmanlı gitti, bereket de gitti.” şeklinde kullanılagelen Makedon atasözü güzel bir şekilde özetlemektedir. Bazı kaynaklarda “Tekkeler ve Zâviyeler Şehri” diye anılan İştîp'te günümüze ulaşan az sayıdaki Osmanlı eseri tarihten haber vererek Devlet-i Âliyye'yi temsil etmekte ve şehirde yaşayan bir avuç Müslümanın çaba ve gayretleriyle varlığını devam ettirmektedir.

Şehrin Osmanlı Dönemi'ndeki durumunu konu edindiğimiz çalışmamız; İştîp Şehri'nin kuruluşundan günümüzdeki durumuna kadar geniş bir zaman dilimini ve idârî, etnik, dînî, demografik, iktisâdi yapı, Osmanlı Dönemi eğitim-öğretim faaliyetleri ve Osmanlı'ya ait mimari eserleri içine alan geniş konu yelpazesini ihtiva etmektedir.

Çalışmamız boyunca ilgi ve fikirlerini esirgemeyen, her aşamada emeği olan sayın Hocam Prof. Dr. Ali İhsan Karataş'a, bana her türlü desteği sağlayan sevgili eşim Fatma Betül öğretmene teşekkür ederim.

Bilal RUŞİD

Haziran 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLoların LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. BALKANLAR VE İŞTİP'İN COĞRAFİ KONUMU	1
A. Balkanlar'ın Coğrafi Konumu	1
B. İştîp'in Coğrafi Konumu	3
II. BALKAN, RUMELİ VE İŞTİP İSİMLERİ	4
A. "Balkan" İsmi	4
B. "Rumeli" İsmi	4
C. "İştîp" İsminin Menşei ve Yazılışı.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞTİP KAZASI'NIN TARİHİ VE İDARİ YAPISI

I. TARİHİ	6
A. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar İştîp	6
B. Osmanlı Döneminde İştîp	7
1. Balkanların Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi ve Fetihler	7
2. İştîp'in Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi.....	9
3. Osmanlı Devleti'nin İskân Politikası	11
5. İştîp'e Türklerin Yerleşmesi	12
II. İŞTİP'İN İDÂRÎ BİRİMLERİ VE GÖREVLİLERİ	13

A. Kaymakam	14
B. Nâib	15
C. Müftü.....	16
D. Mal Müdürü	16
E. Tahrirat Kâtibi	17
F. Meclis-i İdâre.....	17
G. Mahkeme-i Bidayet Dairesi	19
H. Tahrir-i Vergi Komisyonu	20
I. Nüfus İdaresi	21
İ. Memurin-i Müteferrika.....	22
K. Belediye Dairesi.....	23
L. İştîp Kazası İdaresinde Bulunan Diğer Komisyonlar:.....	24
M. İştîp'te Rütbe ve Nişanı Sahibi Eşraf ve İleri Gelen Şahsiyetler:	25

İKİNCİ BÖLÜM

İŞTİP'İN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

I. ETNİK VE DİNİ YAPI	26
A. Türkler	26
B. Makedonlar	28
C. Yahudiler.....	29
D. Diğer Etnik Gruplar	29
II. DEMOGRAFİK YAPI.....	30
A. XVI. Yüzyıl Nüfusu	30
B. XVI. Yüzyıl Köy Nüfusu:	33
D. XIX. Yüzyıl Nüfusu.....	39
E. XX. Yüzyıl Nüfusu	40
F. Türkiye'ye Göç.....	40
III. İKTİSADİ HAYAT	41
A. İthâlât-İhrâcât.....	42
B. İcrâ Edilen Meslekler	43
1. Tarım ve Hayvancılık.....	43

2. Giyim Sektörü	44
3. Gıda Sektörü	45
4. İnşaatçılık ve Taşımacılık	45
5. Esnaf ve Tüccarlar.....	45
6. Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanlar	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞTİP'TE EĞİTİM-ÖĞRETİM VE MİMARİ YAPI

I- EĞİTİM-ÖĞRETİM	48
A. İbtidâî Mektepleri	48
B. Rüşdiye Mektebi	50
C. Medreseler.....	52
II. MİMARİ YAPI	54
A. Câmiler.....	55
1. İştîp Şehrinde Osmanlı Tarafından İnşa Edilen Fakat Günümüze Ulaşamayan Câmilerin İsimleri:	55
2. Günümüzde Mevcut Olan Câmiler	56
a. Kadın Ana Câmii	56
b. Hüsameddin Paşa Câmii.....	57
B. Türbeler ve Tekkeler	59
1. Günümüzde Mevcut olan Türbe ve Tekkeler:	59
a. Meydin Baba Türbesi	59
b. Abdi Baba Türbesi ve Tekkesi	59
2. İsmine Ulaşabildiğimiz Fakat Günümüze Ulaşamayan Türbe Ve Tekkeler:...	59
C. Kervansaraylar, Hanlar, Hamamlar.....	60
D. Bedesten.....	60
E. Çeşme ve Köprü	61
SONUÇ.....	62
EKLER.....	64
KAYNAKÇA	73

TABLoların LİSTESİ

TABLO 1: 1530 Yılında İştip Mahalleleri Ve Nüfusu

TABLO 2: 1550-1570 yıllarında İştip'te Müslüman Mahalleleri ve Nüfusu

TABLO 3: 1550-1570 yıllarında İştip'te Hristiyan Mahalleleri ve Nüfusu

TABLO 4: XVI. yy. İştip Köy Nüfusu

TABLO 5: İştip'ten Türkiye'ye Göç Verileri

TABLO 6: İştip Şehir Merkezinde Osmanlı Devletinin İmar Ettiği Eserlerin Listesi

KISALTMALAR

A.e.:	Aynı eser
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md :	Adı geçen madde
a.g.t.:	Adı geçen tez
BAL-TAM:	Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi
Bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
Çev. :	Çeviren
Der.:	Derleyen
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Edit.:	Editör
H. :	Hicri
Haz. :	Hazırlayan
İA:	İslam Ansiklopedisi
KVS:	Kosova Vilayeti Salnamesi
M. :	Miladi
s.:	Sayfa
SNMU:	Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
t.y.:	Basım tarihi yok
v.d.:	Ve diğerleri
y.y.y.:	Yayın yeri yok
Yay.:	Yayınevi
ss.:	Sayfa Sayısı

GİRİŞ

I. BALKANLAR VE İŞTİP'İN COĞRAFI KONUMU

A. Balkanlar'ın Coğrafi Konumu

Adını Batıdan Doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden alan Balkan yarımadasının doğu, güney ve batı sınırları hakkında mevcut görüş birliğine rağmen kuzey sınırları tartışmalıdır. Bazı coğrafyacıların, bölgenin kuzey sınırını Tuna ve Drava Nehirleri olarak kabul etmeleriyle birlikte bu sınırın Karpat Dağlarının doğusundan geçtiğini kabul edenler de vardır. Böylece bu ikinci sınırlamaya göre Balkan yarımadası 1.000.000 km² kadar bir yüzölçümüne sahiptir ve içine Arnavutluk (28,748 km²), Bulgaristan (110,912 km²), Romanya (237.500 km²), Türkiye (Trakya 23.764 km²), Eski Yugoslavya (225.804 km²), ve Yunanistan (131.944 km²) ülkelerini almaktadır.

Yarımadanın ilk dikkati çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur. Zor geçit veren dağlar çeşitli bölgeler arasında, bilhassa batıda irtibatı güçleştirerek kültür dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine sebep olmuştur. Balkan yarımadasında dört ana dağ silsilesi vardır. Batıda Alp Dağlarının devamı olan Dinar silsilesi Adriya Denizi boyundan güneye inmektedir. Bugünkü Yugoslavya ve Arnavutluk'un batısını kaplayan bu dağlar Pindus adı altında Yunanistan'a uzanarak Mora yarımadasında Akdeniz'e ulaşır. Bu dağların yükseklikleri genellikle 1200 ile 2400 m. arasında değişirse de Karadağ'da Dormitor zirvesinde 2522 metreye çıkar. Bazen deniz kıyısından başlayan bu dağlar yer yer 50-60 km. kadar içerilere çekilerek denizle aralarında verimli ovalara yer verirler. İkinci dağ silsilesi Karpat Dağları'dır. Bu silsile Romanya'nın kuzeyinden güneye doğru birkaç yüz kilometre uzandıktan sonra Tuna nehrine 150 km yaklaşınca batıya dönmekte ve 600 km bu istikamette ilerleyerek Demirkapı bölgesinde güneydoğuya yönelmektedir. Bu dağların en yüksek noktası olan Negoiu zirvesi 1544 metredir. Üçüncü dağ silsilesi Balkan dağları olarak bilinen ve Bulgaristan'ı batıdan doğuya doğru ikiye bölen dağlardır; Yumrukcal

(2371 m) gibi bazı yüksek zirveleri bulunmaktadır. Dördüncü dağ silsilesi Rodop Dağları'dır. Balkan dağlarının batısından güneye doğru indikten sonra doğuya doğru kıvrılan bu dağlar Trakya'nın kuzeyinden geçerek Türkiye üzerinden Karadeniz'e kadar uzanırlar. Balkanlar'ın en yüksek tepeleri olan Rila (2925 m.), Eltepe (2920 m.) ve Belmeken (2640 m.) bu silsile üzerinde yer almaktadır.¹

Dağların uzanışı, nehirlerin kuzeyde Tuna Nehrine veya güneyde özellikle Ege Denizi'ne dökülmelerini sağlar. Kuzeyde yarımada'nın en büyük akarsuyu olan Tuna, Avusturya ve Macaristan'ı geçtikten sonra Mohaç'ın biraz güneyinde Balkan topraklarına girer. Bundan sonra Arnavutluk'un kuzeydoğusunda ve Bulgaristan'ın kuzey sınırında yaklaşık 1300 km yol kat edip Dobruca'nın kuzeyinden Karadeniz'e ulaşır. Balkanlar'ın büyük nehirleri arasında yer alan Sava, Drava, Morava ve Drina nehirleri eski Yugoslavya'dadır ve hepsi Tuna'ya katılır. Olt ile Prut ve kısmen de Tiza ise kuzeyden eklenerek Tuna'yı dünyanın sayılı suyu bol nehirlerinden biri haline getirirler; bu bölgelerde nehir saniyede 200.000 m³ su taşır.

Güneyde Ege Denizi'ne dökülen nehirlerin en önemlileri Vardar, Struma-Karasu, Mesta-Karasu ve Meriç'tir. Bunların yanında Adriyatik Denizi'ne dökülen Drin gibi küçük nehirler de vardır. Balkanlar'ın kuzeyinde Sava ve Drava nehirleri arasında kalan yerler, Demirkapı'dan sonra Tuna'nın kuzey ve güney kıyıları boyunca Karadeniz'e kadar uzanan bir ovadır. Bu topraklar, dağlık sulak ve verimlidir. Balkan dağlarının güneyinde Pazarcık ve Filibe'den başlayarak Meriç nehri boyunca Ege sahillerine kadar uzanan düzlük ise Balkanlar'ın diğer önemli ovasıdır.

Balkan yarımadasının güney kısmı ve Adriyatik sahilleri, Zadar ve Split'ten sonra bir hayli kurak ve sıcaktır. İç taraflar kuzeye çıktıkça yağışlı ve kışları sert olan bir iklime sahiptir. Yazlar ise çok sıcak geçen Güney Yunanistan ile Ege kıyıları dışında diğer bölgelerde oldukça ılıman ve nemlidir. Dağlık bölgelere eylül veya en geç ekimde yağın kar çok defa haziran sonuna kadar erimez. Balkan yarımadasının Karadağ (Montenegro veya Srna Gora) gibi geçit

¹ Kemal H. Karpat, "Balkanlar", *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, s. 25-27.

vermeyen bazı bölgeleri sarp dağlardan ibarettir ve bu gibi yerlerde oturan insanlar dış dünya ile pek ilişki kuramadıkları için yüzlerce yıl evvelki geleneklerini ve yaşayışlarını çok az değiştirerek halen muhafaza etmektedirler. Balkanlar'ın kuzeyinin her çeşit ulaşımına uygun olmasına karşılık orta ve güney bölgeleri kolay geçit vermez. Böylece eski tarihlerden beri doğuya doğru geçit arayan kimseler iki ana yolu takip etmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan biri Belgrad - Niş - Filibe - Edirne - İstanbul yolu, diğeri ise Belgrad - Niş - Selanik- Kavala - Keşan -İstanbul yoludur. ²

B. İştîp'in Coğrafi Konumu

Günümüzde Makedonya sınırları içinde yer alan İştîp şehrinin coğrafi konumu, tarih boyunca şehrin siyasi ve kültürel gelişiminde önemli pozitif faktör olmuştur.³ Şehir, Vardar Nehri'nin kolu olan Bregalnitsa ile Otinya Nehri'nin birleştiği yerde kurulmuştur.⁴ Güneybatısında Köprülü ve Negotino; güneydoğusunda Radoviş; kuzeydoğusunda Vinitsa, Koçana ve Probiştîp; kuzeybatısında Sveti Nikole bulunmaktadır ki, bu durum İştîp'in çevresinin merkezi konumunda olduğunu göstermektedir. Eski önemli yolların geçtiği bir merkez olan İştîp Stobi'yi Köstendil'e, Vardar vadisini Struma'ya ve çevre köylerini birbirine bağlamaktaydı. Bu özelliğini İştîp bugün de sürdürmektedir ve Üsküp-Selanik yolu halen İştîp üzerinden geçiyor diyebiliriz. ⁵

İştîp; Üsküp'ün 70 km güneydoğusunda ve Köprülü'nün 23 km doğusunda yer almaktadır.⁶ Kosova Vilayeti Salnamesinde İştîp kazası, merkez vilayetin on dört saat güneydoğusunda, Köprülünün sekiz saat doğusunda, Tikveş'in yedi saat kuzeydoğusunda, Radovişte'nin beş saat kuzeybatısında, Koçana'nın beş saat batısında, Kratova'nın sekiz saat güneybatısında, Kumanova'nın on iki saat güneyinde Vardar'ın kollarından Bregalniça Nehri'nin güneydoğusunda kurulmuştur diye ifade edilir.⁷

² Karpat, a.g.md, s. 25-27.

³ Mihaylo Apostolski v.d, *Stip Niz Vekovite*, (Михајло Апостолски, *Штуп Низ Вековите*), С. 1, Stip, 1986, s. 11.

⁴ Machiel Kiel,"İştîp", *DİA*, С. 23, İstanbul, 2001, s. 440.

⁵ Apostolski, a.g.e., s. 11-12.

⁶ Kiel, a.g.md., s. 440.

⁷ KVS, H.1311, s. 132, 137.

II. BALKAN, RUMELİ VE İŞTİP İSİMLERİ

A. “Balkan” İsmi

Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda, Tuna Nehri üzerindeki Demir-Kapı geçidindeki Banat Dağları vasıtasıyla Karpat Dağlarına temas ederek, buradan itibaren geniş bir yay çizip Karadeniz'e doğru uzanan dağ silsilesinin ve bu dağları içine alan büyük yarımada'nın ismidir. Eski ve orta çağ kaynaklarında, topografik durumu iyi bilinmeyen bu dağlara “*Haemus*” denilirdi.⁸ Heamus'a ilk defa Balkan ismi Osmanlılar tarafından verilmiş olması muhtemeldir. Kelime, “*dağlık, taşlık arazi*” anlamında Türk topluluklarında kullanılmaktadır. Türkmenistan'da Hazar Denizi doğusunda yükselen bir dağ kütesine “*Balhan Dağı*” denmiş olması göz önüne alındığında *Heamus*'a verilen ismin bundan gelmiş olabileceği imkân dâhilindedir.⁹

Balkan ismi bu coğrafyada bir dağ silsilesine isim olmakla kalmamış, ilk ve orta çağ tarihlerinde Yunan Yarımadası, Bizans Yarımadası diye isimlerle anılmış olan Avrupa kıtasının bu büyük yarımadasının tamamına verilen bir isim olmuştur.¹⁰

B. “Rumeli” İsmi

Bizanslıların kendileri ve ülkeleri için kullandıkları “*Romaioi, Romania*” kelimeleri İslam dünyasında onların Rum, Doğu Roma İmparatorluğu ülkesinin de “*Biladü'r-Rum*” veya “*Memleketü'r-Rum*” şeklinde tanınmasına yol açmıştır. Bu tabirler, Anadolu'nun Türk-İslam hâkimiyeti altına girmesinden sonra “Rum” ismiyle Bizans idaresinde bulunmuş Anadolu'yu gösteren bir coğrafi ad olarak yaygınlaşmıştır. Batılı seyyahlar, XIII. yüzyılda Türklerin idaresindeki Anadolu'ya Turquemenie (Turquie) ve Bizans İmparatorluğu'na tabi yerlere Romanie (Romania) diyorlardı. Nihayet bu tabir, daha ziyade Ortodoks Yunan mezhebinin hâkim bulunduğu Balkan yarımadasını ifade etmeye başladı. Halil İnalçık'a göre Osmanlı Türkleri, Balkanlar için Rum-ili adını Roma-

⁸ Besim Darkot, “Balkan”, *İA*, C. 2, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1949, s. 280.

⁹ Zeki Velidi Togan, “Balkan”, *İA*, C. 2, s. 285.

¹⁰ Darkot, a.g.md., s. 280.

nia'dan aldılar ve Anadolu'ya karşı denizin ötesinde Bizanslılardan fethettikleri bölgeler için kullandılar. Yalnız “Rum” adı ise eski manasını muhafaza ederek Anadolu'da Selçukluların hâkim olduğu yerleri gösteren coğrafi bir isim olarak kaldı.¹¹

C. “İştib” İsminin Menşei ve Yazılışı

Şehrin en eski ismi “*Acmuōo/Astibo*” dur. III. yüzyılda da karşımıza “*Astibo*” adıyla çıkan şehir, IV. yüzyıl Peonia haritasında *Astibus* ismiyle anılmaktadır. 395 yılında Roma ikiye ayrıldıktan sonra İştib Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde yer aldı ve Romalılar şehrin ismini *Stipion* olarak değiştirdiler.¹² VI. yüzyılda Makedonya'ya yerleşen Slavlar, şehri bugünkü adı olan “*Ştip/Shtip/ШТИП*” adıyla anmaya başladılar.¹³ XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başına ait coğrafi haritalarda şehrin ismi “*Astibus, İstib, İstip, İştib*” şekillerinde yazılmış ve şehir Manastır, Köprülü, Pirlepe gibi büyük şehir olarak gösterilmiştir.¹⁴

İslam kaynaklarında şehrin eski ismi *آستيبو (Astibo)*, *آستيبوس (Astibos)*, *آستيبون (Astibon)* şeklinde kaydedilmiş, İştib ismi ise *اشتیب* veya *اشتیب* şeklinde yazılmıştır.¹⁵ Kosova Vilayeti Salnamesinde şehrin eski adının “Astipos” olduğu zikredilmiş ve “*İştib*” olan yeni isme çevrilme sebebi ve şeklinin anlaşılmadığı kaydedilmiştir.¹⁶ XVII. yüzyılda İştib'e gitmiş olan meşhur seyyah Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde “*İştib*” isminin verilme sebebini şöyle izah etmektedir: Daha önce gaziler kale dibinde ördekleri gördüklerinde birbirlerine ördekleri gösterip “*işte dibde, işte dibde ördekler*” dediklerinden fetihten sonra ismine “*İş dibde*” diye isim verdiler. Daha sonra bozulmuş kelime tercih edilerek iş dibde sözünü değiştirip “*İştib*” şeklinde kullandılar.¹⁷

¹¹ Halil İnalçık, “Rumeli”, *DİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s. 232-235.

¹² Blagoya Cvetkovski, *İstoriski i Stopanski Razvitok na Shtip od Sozdavanjeto do 1919 Godina, Astibo-Stip I-XX vek* (Благоја Цветковски, Историски и Стопански Развиток на Штип од Создавањето до 1919 Година, *Astibo- Штуп I-XX век*), s. 25.

¹³ Kiel, a.g.m., s. 440.

¹⁴ Apostolski, a.g.e., s. 283.

¹⁵ “İştib”, *Dairatu'l-Ma'arif-i Bozorgk-i İslami*, C. 9, Tehran, 1379, s. 1.

¹⁶ *Kosova Vilayeti Salnamesi, H. 1314 (M.1896-1897)*, (Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu), İstanbul, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000, s. 132.

¹⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap 1. Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 135.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞTİP KAZASI'NIN TARİHİ VE İDARİ YAPISI

I. TARİHİ

A. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar İştîp

Eski bir yerleşim yeri olan İştîp'in tarihi milattan önce III. yüzyıla kadar varmaktadır.¹⁸ Peonların İliriya kolu tarafından hâkimiyet altına alınıp merkez haline getirilen şehir, Yunanlılar ve daha sonra Bizanslıların eline geçti.¹⁹ VI. yüzyılda kalıcı bir düzen kurmak amacıyla Makedonya'ya Slavlar yerleşmeye başladı. IX. ve X. yüzyıllarda ise şehir I. Bulgar İmparatorluğunun bir parçası olmuştur fakat 1018 yılında tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. XIII. yüzyılın ilk yarısında kısa bir süre II. Bulgar İmparatorluğu'na bağlanmışsa da 1330 yılında Sırp Kralı Stefan Deçanski burasını Sırp devletine katıncaya kadar Bizans'ın elinde kaldı. 1355'te Kralın ölümünün ardından Osmanlı'nın fethine kadar Deyanoviç kardeşlerin Prenslığının bir parçası oldu. Ortaçağda Sırp Prenslığı'nin en önemli şehirlerinden biri olan İştîp, Sırp'lar tarafından yeniden inşa edilmiştir. Sırp'lar tarafından 1334'te inşa edilen Archangel, 1350'de Saint John ve 1388'de Sveti Spas kiliseleri bugüne kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1371 yılında son hükümdar Konstantin Deyanoviç'in ölümünden sonra şehir Osmanlılar tarafından fethedilmiştir.²⁰

İştîp Osmanlı'lar tarafından fethedilince, 1363 yılında kurulan Rumeli Vilayeti'nin Köstendil Sancağı'na bağlı hale getirildi ve Tanzimat'a kadar da bu durumunu korudu.²¹

¹⁸ Kiel, a.g.md., s. 440.

¹⁹ Cvetkovski, a.g.e., s. 23.

²⁰ Kiel, a.g.md., s. 441.

²¹ Kiel, a.g.md., s. 441.

B. Osmanlı Döneminde İştîp

1. Balkanların Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi ve Fetihler

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol baskısı altında kalması sınır bölgelerinde bulunan uç beylerine daha rahat hareket etme fırsatı tanıdı. Bunlardan biri olan Karacadağ, Söğüt ve Domaniç bölgesinde faaliyet gösteren Kayı Boyu Beyi olan Osman Bey kısa sürede müstakil olarak hareket etmeye başlamıştı. Faaliyet bölgesi olarak Bizans'ın Bithynia'daki topraklarını hedef seçen Osman Bey, elde etmiş olduğu bölgelerde kendi adını taşıyacak beyliği kurmuş ve kısa sürede topraklarını genişletmiştir.²²

Osmanlı birlikleri, ilk olarak 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra, Marmara Denizi sahillerine ulaşarak Rumeli ile karşı karşıya gelmişlerdir. Zaman zaman Bizans'ı püskürtmek amacıyla gruplar halinde Rumeli'ye geçmeleri Türklere Rumeli'yi tanıma imkânı sağlamıştır.²³

1341 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos'un vefatı ile tahta geçecek olan oğlu V. İoannes Paleologos'un çok küçük yaşta olması sebebiyle, kendisine vasi olarak tayin edilen Domestik Kantakuzenos, kısa süre sonra tahtı ele geçirebilmek için harekete geçmişti. Bu saltanat kavgasından faydalanan Türkmen Beyliklerinden özellikle de Osmanlı Beyliği istifade etmiştir. Farklı beyliklere mensup Türkler, paralı asker veya müttefik sıfatıyla Bizans'ın iktidar kavgasına taraf oldular. Kantakuzenos, önce Aydınolu Umur Bey, onun da tavsiyesiyle Orhan Bey ile irtibata geçerek rakiplerine karşı üstünlük kazanmıştır. Orhan Bey ile olan bu ittifak, Kantakuzenos'un kızı Theodora ile evlenmesiyle daha da güçlenmiştir. 1345'te Türkler, Kantakuzenos'un müttefiki olarak Balkanlarda faaliyette bulunmaya başlamışlardır. Bu dönemde Karesi Beyliği'nde meydana gelen iç karışıklıklardan faydalanan Orhan Bey, bu mücadeleye müdahale etmiştir. 1345'te Karesi Beyliği'nin ilhakı, Osmanlı Devleti'ne Edremit Körfezi ve Kapıdağı arasındaki bölgeyi kazandırınca Osmanlılar Rumeli toprakları ile karşı karşıya gelmişlerdir. Karesi Beyliği'nin ilhakının

²² Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002, s. 154.

²³ Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân", *Balkanlar El Kitabı*, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), C.1, Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2006, s. 288.

Osmanlıların Balkanlara geçişini hızlandırdığı gibi yeni fetihlere de zemin hazırlamıştır.²⁴

Osmanlıların Balkan devletleriyle ilişkileri 1340'lı yıllara kadar inmektedir. Bu tarihte Bizans İmparatoru'na rakip olan Sırp Kralı Stephan Duşan, Makedonya bölgesini aldıktan sonra İstanbul'u ele geçirmek için Orhan Bey'e heyet göndererek anlaşma teklifinde bulunmuştu.²⁵ Orhan Bey, menfaatlerine ters düştüğü için bunu önemsememişti. Bizans'taki iktidar mücadeleleri sırasında Stephan Duşan, çıkarlarına uygun olarak Bizans İmparatoru V. Paleologos'u, Osmanlılar ise belirtildiği üzere Kantakuzenos'u desteklemişlerdir. Böylece 1352'de Rumeli'ye adım atan Osmanlılar, Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan faydalanarak kısa sürede bölgedeki faaliyetlerini genişlettiler.²⁶ Gelibolu Yarımadası'nda şehirlerin etrafındaki kırsal bölgeye yerleşen Türk askerlerinin başında bulunan Süleyman Paşa ile ilgili Gregoras, "*Bir Osmanlı kolonisinde bulunuyormuş veya kendi öz yurdunda imiş gibi davranıyordu*" demektedir. Aynı yıl Cenevizliler Türk birliklerini gemileriyle Avrupa'ya taşıdılar. Ekim 1352'de Türkler, Edirne'nin güneyinde bulunan Pythion'da Sırp'ları bozguna uğrattılar. Bu sırada Kantakuzenos'un askerleri arasında Katalanlar ile birlikte Türkler de vardı. Orhan Bey ile Cenevizliler arasında yapılan anlaşmayı Kantakuzenos da kabul etmek zorunda kaldı. Türklerin desteğiyle bu savaşı kazanan Kantakuzenos iktidarı elde etmiştir. Bundan sonra Sırp'lar, Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi teşebbüsüne girişmişler ancak 1355'de Kral Duşan'ın ölümü bu faaliyetin sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Böylece Kantakuzenos kendisine bağlı olmadığını düşündüğü şehirleri gözetmek ya da Bulgarlar ile Sırp'ları tehdit etmek için Türk birliklerinden yardım almaya devam etti.²⁷

²⁴ İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", a.g.m., s. 155.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982, s. 155-162.

²⁶ Yaşar Yücel, Balkanlar'da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları, *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 69.

* **İSTİMALET:** "İstimâlet Osmanlılar'ın uyguladığı meylettirici ve uzlaştırıcı fetih siyaseti için kullanılan tabirdir. Osmanlı siyasetinde "halkı ve özellikle gayrimüslimleri gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik" mânasında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestlik tanıma, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı istimâletinin başlıca unsurlarıdır. Osmanlı istimâlet siyasetinin asıl dikkat çekici neticeleri Trakya ve Balkan fetihlerinde ortaya çıkar. Edirne'nin alınmasından sonra gelişen Balkan fetihleri sadece kılıçla değil yerli hristiyan halkın himayesi, haklarının korunması, kendilerine dinî serbestiyet verilmesi, vergi muafiyeti tanınması gibi ısırdırıcı bir politika sonucunda gerçekleştiği bilinmektedir. Osmanlılar'ın yüzyıllarca Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da tutunabilme sebeplerinden biri de bu uygulamadır. Osmanlılar, istimâlet siyasetini sadece fetihler sırasında değil yeni idarî yapı kurulduktan sonra da devam ettirmişlerdir. Bu hu-

2. İştip'in Osmanlı Hâkimiyetine Geçişi

Osmanlılar Mudanya'yı aldıktan sonra Bizans'a baskı yapmak amacıyla gruplar halinde Rumeli'ye geçerek bölgeyi görme ve tanıma imkânı bulmuşlardır.²⁸ Böylece Gelibolu yarımadası ve Trakya'yı iyice tanıma imkânına sahip olan Osmanlı'ya Rumeli'nin fethi yolu açılmıştı.²⁹ Bizans İmparatoru Kantakuzenos, bir yandan saltanat mücadelesi verirken diğeryandan da Sırp ve Bulgar tehditleriyle uğraşmasından dolayı Orhan Bey'den yardım istemiş ve karşılığında Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi'ni bir üs olarak vermiştir. Sultanın oğlu uç beyi Süleyman Paşa buraya Anadolu'dan getirdiği Türk akıncıları yerleştirmiş ve burasını Balkanlarda yayılma için önemli bir köprübaşı şeklinde teşkilatlandırmıştır. Çimpe Kalesi'ne Türklerin yerleşmesi ve burasını bir üs olarak kullanmaya başlamaları Osmanlıların topraklarını genişletmesi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim daha sonra bu bölgeden planlanan birçok fetih Osmanlı'nın genişlemesini sağlamıştır.³⁰

Rumeli Fatihi diye anılan Süleyman Paşa'nın 1360 yılında vefat etmesiyle birlikte Osmanlı'nın Balkan ilerlemesi hız kaybetse de Osmanlı kuvvetlerini kumanda etmekte olan Lala Şahin Paşa, Hacı İlbey ve Evrenos Bey gibi komutanların I. Murad'ın cülüsüne kadarki süreçte müdafaayı devam ettirmeleri muhtemel olumsuz sonuçların önüne geçmiştir. Sultan Murad'ın tahta çıkmasıyla Balkan fetihleri kaldığı yerden devam etmiş, Çorlu'nun Kuzeybatısındaki başpiskoposluk merkezi Arkadiopolis/Lüleburgaz ele geçirilerek surları yıktırılmıştır. Daha sonra Malkara, İpsala, Dedeağaç ve Dimetoka gibi şehirleri de zapt eden Osmanlı kuvvetleri 1361 yılında Bulgar ve Sırp kuvvetleriyle yaptığı meydan muharebesinin sonucunda Edirne'yi fethetmiştir.³¹ Osmanlılar tarafından 1363'te Filibe alındıktan sonra Balkanlardaki hâkimiyet genişletilmeye devam edilmiş, 1376'ya kadar ya bizzat Sultan Murad ya da komutanları

susta resmî uygulamayı gösteren birçok belgenin bulunduğu bilinmektedir ". Mücteba İlgürel, "İstimalet", *DİA*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 362.

²⁷ İnbası, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", a.g.m., s. 155.

²⁸ İnbası, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti", a.g.m., s. 155.

²⁹ Feridun Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: E. İhsanoğlu), C. 1, İstanbul, IRCICA, 1994, s. 12.

³⁰ Seda Şahin Ahmetaj, *Kosova Vilayeti: İpek Sancağının İdari ve Sosyal Yapısı (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 30.

³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, a.g.e., s. 157-173.

vasıtasıyla Kızılağaç, Yanbolu, Samokov, Aydos, Kerinabat, İnebolu, Hayrabolu, Pınarhisar, Vize, Kırklareli, Çatalca ve çevresi, Kavala, Drama, Zihne, Serez ve daha pek çok yer fethedilmiş ve Edirne başkent haline getirilmiştir. 1376-1380 yılları arasında fetihlere ara veren Sultan Murad, fethettiği topraklar üzerinde askerî ve idarî tedbirleri güçlendirmiş; cami, medrese, han, hamam, kervansaray gibi mimari eserler inşa ettirmiştir.³²

1380 yılında tekrar başlayan Balkan fetihleri neticesinde 1382’de İştîp, Manastır ve Pirlepe, 1385’te Ohri ve Sofya, 1386’da Niş alınarak Osmanlı Devleti’nin Balkanlara yerleşmesi sağlandı.³³

İştîp’in fethi tarihi konusunda görüş birliği sağlanmış değildir. XVI. yüzyılın tanınmış âlimlerinden “Hâce-i Sultani”³⁴ olarak anılan Hoca Saâdeddin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih* adlı eserinde, Manastır ve Pirlepe İlinin Alınışı konusunda İştîp’in fethinden bahsederek Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa tarafından H. 784/1382 yılında fethin gerçekleştiğini kaydetmektedir.³⁵ H. 1306/1889 yılında neşredilen *Kamusu’l-Âlâm* adlı eserde de Şemseddin Sâmi, “İştîb” maddesinde fetih tarihini aynı şekilde H. 784 olarak vermektedir.³⁶ H. 1314/1896 yılında yazılmış olan Kosova Vilâyeti Salnamesi’nde de İştîp şehrinin fetih yılı olarak yine H. 784 verilmiştir.³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı³⁸ ve Ahmet Efe³⁹ ise, fetih tarihini 1380 olarak kaydetmektedirler. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nin “İştîp” maddesini yazan Machiel Kiel ise bu kaynaklarda 1382 olarak kaydedilmiş olan fetih yılının “kabul edilmesi mümkün olmayan” bir tarih olarak nitelendirmiş ve Dejanović prenslerinin 1395’te hâkimiyetleri sona erinceye kadar İştîp’e sahip olduklarını zikretmiştir.⁴⁰ Makedon kaynaklarında da aynı şekilde ihtilaf mevcuttur. İştîp’te “Astibo-Штип” adıyla basılmış olan ve I-XX. yüzyıllar arası İştîp’i anlatan Makedonca eserde

³² Ahmet Efe, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Akçağ Basımevi, 2008, s. 47-48.

³³ Ahmet Efe, a.g.e., s. 49.

³⁴ Hoca Sadettin, *Tacü’t-Tevârih*, C. 1, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. III

³⁵ *Tacü’t-Tevârih*, s. 154.

³⁶ Şemseddin Sâmi, *Kamus’ul-A’lâm*, C. 2, İstanbul, Mihran Matbaası, 1889, s. 972

³⁷ KVS H. 1314, s. 132.

³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, a.g.e., s. 175

³⁹ Efe, a.g.e., s. 49.

⁴⁰ Kiel, a.g.md., s. 441.

İştîp'in 1382 yılında Türkler tarafından alındığı kaydedilmiştir.⁴¹ Yine “Штип Низ Вековите/Asırlar Arasında İştîp”⁴² ismiyle 1986 yılında basılmış eserde ve İştîp Belediyesi resmi web sitesinde şehrin 1395 yılında Türkler tarafından fethedildiği zikredilmiştir.⁴³

3. Osmanlı Devleti'nin İskân Politikası

Osmanlı Devleti Rumeli'ye geçtiği andan itibaren yerli halkla iyi geçinme siyaseti uygulamış, “*istimalet*” vererek yerli halkın Osmanlı'ya meyletmesini sağlamıştır.⁴⁴ Halil İnalçık'ın aktardığına göre Osmanlı bürokraside de bu prensibi uygulamış, “*Reaya fukarasını zi-kudret ekabire*” karşı korumuşlardır.⁴⁵ Toprak ve reaya sultanındır prensibini ilan ederek yerli feodallere karşı toprağı ve köylü emeğini devlet garantisi altına almışlar, yerli feodallerin yerine merkezi imparatorluk rejimini canlandırmışlardır. Anarşiden bıkmış olan köylüler Osmanlı'nın merkezîyetçi yapısını uygun bulmuş ve benimsemişlerdir.

Türklerin Balkanlar'a geçmesiyle birlikte Ortodoks halk Papalıkla Macar Krallıklarının Katoliklik propagandasından ve mezhep değiştirmek için yaptıkları baskıdan kurtulmuştur. Devlet, halkın yanı sıra Ortodoks kilisesine karşı da koruyucu bir siyaset izlemiş, Ortodoks kilisesinin bütün ayrıcalıklarını ve hiyerarşisini olduğu gibi tanımıştır. Kilise gibi manastırların ayrıcalıklarını, bağımsızlıklarını Hristiyan devlet döneminde nasılsa aynen bırakmış, Balkanlar'da Hristiyan dinini yok etmek isteyen bir davranış içine girmemiştir.⁴⁶

Osmanlı Devletinin Balkanlar'da yayılmasında başka etkenler de vardır. Devlet köylünün yanı sıra eski Rum, Sırp, Bulgar ve Arnavut feodal beylerini devlet hizmetine alarak kazanma siyaseti uygulamış, onlara karşılıklı güvene

⁴¹ Cvetkovski, a.g.e., s. 186.

⁴² Apostolski, a.g.e., s. 16.

⁴³ <http://stip.gov.mk/index.php/mk/profil/istorija> (24.03.2014).

⁴⁴ Halime Doğru, “Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti”, *Türkler*, C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 166.

⁴⁵ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren, Eylül 2005, s. 28.

⁴⁶ Doğru, a.g.m., s. 166.

dayalı görevler vermiştir. Voynuk, Martolos, Eflak gibi geri hizmet kurumları içinde hatta tımar sistemi içinde yer almışlar, vergi muafiyetinden de faydalanmışlardır.⁴⁷

Osmanlı Devleti, fethettiği topraklarda sömürge politikası takip etmediğinden dolayı fetihten kısa süre sonra Balkan Yarımadasının iskânına öncelik verdi. Gelenlerin çoğunun amacı Balkanlar'da geçici olarak bulunmak değil coğrafyayı yurt edinmekti.⁴⁸

5. İştîp'e Türklerin Yerleşmesi

Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesiyle birlikte şehir ve köylere Türk halk yerleşmeye başlamış ve İştîp'te Otinya Deresi'nin sol tarafında yeni mahalleler kurulmuştur. Türkler öncelikle yüksek, güneş alan ve temiz havaya sahip bölgelere yerleşmişler ve bundan dolayı mahalleler arasında boşluklar meydana gelmiştir.⁴⁹ Kale duvarı dışında, iki nehir vadisinde ikamet edenler ise kasabanın genişlemesine sebep olmuşlardır.

Bu dönemde çok sayıda Yörük halk bölgeye yerleşmiştir. Kısmen XV. yüzyılda ve sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı başlarında birçok yeni küçük köy kurularak kasabanın batısındaki bozkır alana yerleşmiştir.⁵⁰ Günümüzde de birçok Yörük, eski kültür ve geleneklerini koruyarak buralarda ikamet etmektedir.

İştîp'in en eski Türk mahalleleri olarak Aşağı Tekke Mahallesi, Kadı Dere Mahallesi, Şeftali Mahallesi, Kadın Ana Camii Mahallesi zikredilmektedir. Türklerin fethinden hemen sonra kurulan ve bugün “*Novo Selo / Yeni Köy*” ismiyle anılmakta olan mahalle, eski bir yerleşim yeri olma özelliğini taşımaktadır. Yıldırım Bayezid Han'ın vakıfları arasında zikredilen mahallede o dönemde 21 Hristiyan hanenin yaşamakta olduğu kaydedilmiştir.⁵¹

İştîp'in en eski ailelerinden Şeyh İbrahim Mehmet Efendi ailesi altıncı kuşaktan olup şehre ne zaman ve nerden geldikleri bilinmemekle beraber bütün

⁴⁷ Doğru, a.g.m., s. 166.

⁴⁸ Doğru, a.g.m., s. 166.

⁴⁹ Apostolski, a.g.e., s. 16.

⁵⁰ Kiel, a.g.md., s. 441.

⁵¹ Apostolski, a.g.e., s. 16.

sülale 66-86 yaşları arasında yaşamış ve Abdi Baba türbesine defnedilmişlerdir. Eski ismi Şeftali Mahallesi olan şimdiki Devlet Hastanesi'nin yeri şehrin en eski Türk mahallesidir. Burada birçok Cami, tekke, iki hamam, çeşme ve su pınarları vardır en eski Türk evleri de buradaydı.⁵²

İştîp'te Müslüman nüfusunun artmasıyla birlikte konut sayısı da artmış ve şehrin çehresi değişmiştir. En çok bina inşa eden aile ise Mevlânâ Nureddin'in oğlu, “İştîbzâde” olarak geçen İştîp Kadısı Mevlânâ Mehmet Çelebi'nin ailesidir. Mevlânâ Nureddin, şehirde bir hamam (Eski Hamam), birkaç dükkân inşa ettirmiş ve bunları çok sayıda kitapla birlikte Sultan Murad Câmîi'ne vakfetmiştir. Yaşadığı döneme ait kalıcı eser bırakmak isteyen Kadı Mehmet Çelebi Eski hamama bitişik yeni hamam yaptırmış, bir mektep ve bir medrese ile çok sayıda dükkân ve işyeri inşa ettirmiş ve bunları vakfetmiştir.⁵³

II. İŞTİP'İN İDÂRÎ BİRİMLERİ VE GÖREVLİLERİ

Osmanlı idârî sisteminde XIX. Yüzyılda Rumeli Eyâleti, Kosova Vilâyeti, Üsküp Sancağı'na bağlı bir kazâ olan İştîp hakkında XIX. asrın son çeyreğine ait salnâme kayıtlarında geniş bilgiler yer almaktadır. Genel olarak geçmiş yılların veya bir yılın bütün olaylarını, her nevi icraatını, istatistik, ticaret gibi bilgilerini özet halinde ihtiva etmek üzere yaklaşık her sene tertip edilen ve neşredilen eserler olan salnameler devlet tarafından yazıldığı için önemli resmi belgelerdir.⁵⁴ Hicrî 1291/1874-1875 tarihli Nezaret-i Maârif-i Umumiye, H. 1300/1882-1883, H. 1304/1886-1887, H. 1311/1893-1894, H. 1314/1896-1897 yıllarına ait Kosova Vilâyeti salnamelerinde İştîp Kazası, idari yapısı ve görevlileri ile ilgili önemli ve detaylı bilgiler kayıtlıdır. Bu bölümde İştîp Kazası'nın idârî birimleri ve yönetiminde görevli kişiler hakkında salnamelerde yer alan bilgileri sınıflandırarak inceleyeceğiz.

⁵² Burhaneddin Zaim, *İştîp ve Köprülü Hatıraları*, İstanbul, Şehir Yayınları, 2005, s. 63

⁵³ Apostolski, a.g.e., s. 207.

⁵⁴ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986, s. 297.

A. Kaymakam

Sözlükte "birinin yerine geçen, yerini tutan, vekil, naib" anlamındaki, günümüzde "kaymakam" olarak kullanılan kelimeye Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında hem unvan hem terim olarak rastlanır. 1842 yılı başlarından itibaren kaymakamlıkla ilgili yeni düzenlemeler yapıldı. Kaymakamlar Dâhiliye Nezareti'ne bağlıydı ve tayinleri bu nezaretçe yapılmaktaydı. Kendi idari biriminde önemli kararlar alabilen kaymakamın ilk sorumlu olduğu merci bağlı bulunduğu valilikti.⁵⁵ Taşra teşkilatının vazgeçilmez görevlisi olan kaymakam kaza idaresinin reisi ve sorumlusuydu.⁵⁶ Önceleri sancak beyinin yerini alarak sancak mülki amiri olmuş ve bu sıfatla küçük meclis denilen, 1849'dan itibaren ise sancak meclisi adıyla anılan bir kurula başkanlık etmiştir. Eyalet meclisi tarzında teşkilatlanmış olan sancak meclisi mal müdürü, hâkim, tahrirat ve mal başkâtipleriyle Müslüman ve gayrimüslim toplulukların seçtiği kişilerden oluşurdu. Haftanın belli günlerinde toplanan meclisin başlıca görevleri sancağın maliye, belediye ve eğitim öğretim işleriyle ilgili kararlar almaktı. Güvenliğin sağlanması konusu da meclisin ve kaymakamın sorumluluğundaydı. Sancak meclisi sancağa bağlı kaza müdürlerinin ve halkın başvurularını da görüşüp karara bağlar, ancak büyük ve önemli meseleler kaymakam tarafından vali ve eyalet meclisine bildirilirdi. Valilikçe mali, idari ve bayındırlıkla ilgili olarak hazırlanıp gönderilen tüzük ve yönetmelikler aynen uygulanır, vali ve eyalet meclisinin aldığı kararlara da uyulurdu.⁵⁷

1864 nizamnamesinden itibaren sancağın yönetimi kaymakamdan alınıp mutasarrıfa bırakılmış, kaymakam da kazanın mülki amiri olmuş ve genellikle Mekteb-i Mülkiyye mezunları arasından seçilmiştir. Aynı nizamnamede birkaç köyün birleşmesinden nahiyeler teşkil edilmiş, buraların idaresi nahiye müdürlerine verilmiştir. Nahiye müdürünün başkanlığında oluşturulan mecliste alınan kararların kaza kaymakamının onayından sonra yürürlüğe girmesi esası getirilmiştir. 1921'e kadar Osmanlı mülki idaresi birimleri yukarıdan aşağıya doğru vilayet, sancak, kaza ve nahiye şeklinde devam etmiş, bu yıl içinde sancak bi-

⁵⁵ Yücel Özkaya, "Kaymakam", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, s. 84.

⁵⁶ İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi, 3. Madde, *Düstur*, s. 625.

⁵⁷ Yücel Özkaya, a.g.md, s. 84.

rimi kalkmıştır. Cumhuriyet döneminde kaza adı ilçeye çevrilmiş olmakla birlikte mülki amirinin unvanı kaymakam olarak varlığını sürdürmektedir.⁵⁸

Kosova Vilayeti Salnameleri kayıtlarına göre İştîp kazasında H. 1291 senesinde Tahsin Efendi,⁵⁹ H. 1300 senesinde Cemal Bey,⁶⁰ H. 1304 senesinde Rasih Efendi,⁶¹ H. 1311 senesinde Rüştü Bey,⁶² H. 1314 senesinde ise Şükrü Efendi⁶³ Kaymakamlık görevinde bulunmuştur.

B. Nâib

Sözlükte “birini temsil etmek, birine vekâlet etmek” anlamındaki nevb (niyâbe) mastarından türeyen nâib (çoğulu nüvvâb), “bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse” demektir.⁶⁴ Çeşitli İslam devletlerinde başlıca devlet ricâlinin kendilerine yardımcı olmak veya bulunmadıkları yerlerde ve zamanlarda işlerini yürütmek üzere tayin ettikleri görevlilere nâib adı veriliyordu.

Mahkeme-i Şer’iyyelerde kadılar adına çeşitli alanlarda görev yapan naibler vardı. Naibler vazifelerinin mahiyetine göre kaza naibleri, kadı naibleri, bab naibleri gibi gruplara ayrılırlardı. Kaza naibleri kaza kadısı adına o bölgenin Şer’i muamelelerine bakardı.⁶⁵

Nâiblik Osmanlılarda başlangıçtan beri mevcuttu. Yeni fethedilen yerlere idareyi temsilen sancak beyi veya subaşı, hukuku temsilen kadı yahut nâib tayin edilmesi bir fetih geleneğiydi. Nâibler, medrese eğitimi alarak özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairesinde ihtilafları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüş ilmiye mesleği mensubu kimselerdi. Osmanlı adli teşkilatında kadı yardımcısı ve vekili olan nâib kadı tarafından belirlenir, Anadolu veya Rumeli

⁵⁸ Yücel Özkaya, a.g.md, s. 85.

⁵⁹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1291, s. 135.

⁶⁰ KVS, H. 1300, s. 69.

⁶¹ KVS, H. 1304, s. 180.

⁶² KVS, H. 1311, s. 99.

⁶³ KVS, H. 1314, s. 130.

⁶⁴ Casim Avcı, “Nâib”, *DİA*, C.32, İstanbul, 2006, s. 311.

⁶⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK Basımevi, 3. Baskı, 1988, s. 117.

kazaskeri tarafından tasdik edilirdi. Nâibler genelde süresiz olarak tayin edilirdi, ancak belirli süreler içinde görev değişiklikleri olurdu.⁶⁶

Kazâlarda kaymakamlara vekâlet eden nâibler her kazânın merkezinde kurulan kazâ idare meclislerinin dâimî üyeleri arasında yer almaktaydılar. İştîp Kazâsında H. 1291 yılında Muslihiddin Efendi,⁶⁷ H. 1300 yılında Yahya Sezai Efendi,⁶⁸ H. 1304 yılında Mehmed Selim Efendi,⁶⁹ H. 1311 yılında Mehmet Rüştü Efendi,⁷⁰ H. 1314 yılında ise Mahmud Nedim Efendi,⁷¹ Naib'lik görevini yürütmüştür.

C. Müftü

Müftülük, siyasî ve idarî otoritenin dışında dinî itibara sahip bir ilmî rütbedir.⁷² Bu mertebeye sâhip kişiler olan müftüler, kazalarda halkın dinî lideri konumundadırlar ve Kaza İdâre Meclislerinin dâimî üyesi olarak idari teşkilatta yer almışlardır.

İştîp kazasında H. 1291 senesinde Hasan Efendi,⁷³ H. 1300,⁷⁴ H. 1304,⁷⁵ H. 1311⁷⁶ ve H. 1314⁷⁷ yıllarında ise Hüseyin Efendi Müftülük görevini yürütmüştür.

D. Mal Müdürü

Kaza Mal Müdürlüğünde H. 1291 yılında Haydar Efendi,⁷⁸ H. 1300 yılında Ömer Hulusi Efendi,⁷⁹ H. 1304 senesinde Emrah Efendi,⁸⁰ H. 1311 yılın-

⁶⁶ Mehmet İpşirli, “Nâib”, *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 312.

⁶⁷ SNMU, H. 1291, s. 135.

⁶⁸ KVS H. 1300, s. 69.

⁶⁹ KVS H. 1304, s. 180.

⁷⁰ KVS H. 1311, s. 99.

⁷¹ KVS H. 1314, s. 130.

⁷² Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, *DİA*, C. 39, İstanbul, 2010, s. 92.

⁷³ SNMU H. 1291, s. 135.

⁷⁴ KVS H. 1300, s. 69.

⁷⁵ KVS H. 1304, s. 180.

⁷⁶ KVS H. 1311, s. 99.

⁷⁷ KVS H. 1314, s. 130.

⁷⁸ SNMU H. 1291, s. 135.

⁷⁹ KVS H. 1300, s. 69.

⁸⁰ KVS H. 1304, s. 180.

da Mehmet Faik Efendi,⁸¹ H. 1314 senesinde de Hüseyin Kani Efendi görev yapmıştır.⁸²

E. Tahrirat Kâtibi

Tahrirat Kâtibi Kazalarda yazı işleriyle vazifeli bulunanlar hakkında kullanılan bir tabirdir.⁸³ Kaza idare kâtiplerinin görevi, kaymakamlığın bütün yazışmalarının yürütülmesi, kayıtlarının toplanması ve korunmasını sağlamaktır. Kâtipler kaç kişi olursa olsun yazım ve kayıt işlerinden birlikte yükümlüdür ve gerektiğinde Kaza Meclis-i İdare ve mahkemenin ve diğer resmi dairelerinin her türlü yazı işlerinden kaymakamın emriyle sorumludurlar.⁸⁴

H. 1291 yılında Sait Efendi⁸⁵, H. 1300 yılında Ahmet Fehmi Efendi⁸⁶, H. 1304 yılında Abdulhalim Efendi,⁸⁷ H. 1311 yılında Mehmet Ragıp Efendi,⁸⁸ H. 1314 yılında ise Hüseyin Bey⁸⁹ Tahrirat kâtibi olarak hizmet vermiştir.

F. Meclis-i İdâre

Kaymakam başkanlığında toplanan kaza idare meclisi, naib, müftü, mal müdürü, tahrirat kâtibinden oluşan tabî Müslüman ve Gayrimüslim üç seçilmiş üyeden oluşmaktaydı.

Kaza idare meclisleri, idari davalar, kaza gelirlerinin ve giderlerinin gözden geçirilmesi, miri malların idaresi ve korunması, umumi sağlığa ait tedbirlerin alınması, belediye tesislerinin bakım ve onarımı, köy yollarının bakım ve onarımı gibi konuları müzakere eder ve karara bağlarlar. Bundan başka vergi itirazlarını görüşmek için de ilk mercidir. Kaza meclisleri kaymakamın yetkisi dâhilindeki mukaveleler ve alım satım muamelelerinin usule uygunluğunu inceler.⁹⁰ Bu denetim görevini yerine getirdikten sonra, itirazlarını veya yetki-

⁸¹ KVS H. 1311, s. 99.

⁸² KVS H. 1314, s. 130.

⁸³ Bkz: Tahrirat Katibi; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993, s. 377.

⁸⁴ İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi, 46. Madde, Düstur, s. 636.

⁸⁵ SNMU H. 1291, s. 135.

⁸⁶ KVS H. 1300, s. 69.

⁸⁷ KVS H. 1304, s. 180.

⁸⁸ KVS H. 1311, s. 99.

⁸⁹ KVS H. 1314, s. 130.

⁹⁰ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Aeme Enstitüsü yayınları, 1974, s. 68.

sini aşan konuları sancak idare meclisine havale için karar verir. Üsküp sancağı İştîp kazasında da kaza idare meclisleri kurulmuş ve bu meclisler idari görevleri yürütmüştür.

Salnamelerden, H. 1291'den H. 1314 yılına kadar İştîp idare meclisi'nin kimlerden oluştuğunu, yıllara göre görevleri devam eden veya değişenlerin olup olmadığını takip etmek mümkündür. Buna göre: İştîp kazası idare meclisi H. 1291 senesinde kaymakam Hasan Tahsin efendi başkanlığında toplanmıştır. Mecliste Naib Müslihiddin Efendi, Müftü Hasan Efendi, Metropolit Vekili, Mal Müdürü Haydar Efendi, Tahrirat Katibi Seyid Efendi ve seçilmişler Mur-taza Bey, Osman Efendi, Risto Aga, Arso Aga, Haham Vekili Hoca Abard hazır bulunmuşlardır.⁹¹

H. 1300 senesinde İştîp kazası idare meclisi kaymakam Cemal Bey başkanlığında toplanmıştır. Mecliste Naib Yahya Sezai Efendi, Müftü Hüseyin Efendi, Mal Müdürü Ömer Hulusi Efendi, Tahrirat Katibi Ahmet Fehmi Efendi azayi tabiiyi olarak yer almıştır. Seçilmiş üyeler kısmında Hacı Ali Ağa, Naço Ağa, Haham Vekili Baro Efendinin isimleri kaydedilmiş, iki kişi için ise ağa ünvanı kullanılmış fakat isimleri zikredilmemiştir. ⁹²

H. 1304 yılında İştîp kazası meclisi kaymakam Ali Rasih Efendi başkanlığında toplanmıştır. Mecliste Naib Mehmed Selim Efendi, Müftü Hüseyin Efendi, Mal Müdürü Emrah Efendi, Tahrirat Katibi Abdülhalim Efendi ve seçilmiş üyeler Bilal Efendi, Haham Vekili Baro Efendi Galubçe Pane Ağa, Hacı Gane Ağa mevcuttur.⁹³

H. 1311 yılında İştîp kazası meclisi Kaymakam Rüştü Bey başkanlığında toplanmıştır. Mecliste Naib Mehmed Rüştü Efendi, Müftü Hüseyin Efendi, Mal Müdürü Faik Efendi, Metropolit Vekili Zaharya Efendi, Tahrirat Katibi Mehmed Ragıb Efendi ve seçilmiş üyeler Şeyh Hacı Salih Efendi, Yahya Ağa, Yane Ağa, Koçe Ağa bulunmaktaydı.⁹⁴

⁹¹ SNMU H. 1291, s. 135.

⁹² KVS H. 1300, s. 69.

⁹³ KVS H. 1304, s. 181.

⁹⁴ KVS H. 1311, s. 99.

İştîp kazası idare meclisi H. 1314 senesinde ise meclis kaymakam Şükürü Efendi'nin başkanlığında toplanmıştır. Mecliste Naib Mahmud Nedim Efendi, Müftü Hüseyin Efendi, Mal Müdürü Kani Efendi, Metropolit Vekili Züharya Efendi, Tahrirat Katibi Hüseyin Bey ve seçilmiş üyeler Hasan Efendi, Yahya Sırrı Efendi, Yane Ağa ve Koça Ağalar bulunmaktadır.⁹⁵

G. Mahkeme-i Bidayet Dairesi

Osmanlı Devletinde davaların ilk görüldüğü yer olan Bidayet Mahkemesinin bugünkü adı Asliye Mahkemesidir. Mahkeme-i bidayet dairesinde reis, katip, müstantık, mübaşir, eytam müdürü ve azalar görev yapmaktadır. Başında Reis olarak kaza naibinin bulunduğu mahkeme-i bidayet dairesinde görev yapan azalardan birinin gayrimüslim olması dikkat çekmektedir.

İbtidâî Mahkemelerde bulunan memurlardan *Müstantık*: Sorgu hakimi;⁹⁶ *Mübaşir*, mahkemede celb ve tebliğ işlerini gerçekleştiren memurdur. Mübaşirler aynı zamanda mahkemenin idaresi ve huzurunun sağlanmasına yönelik işleri de yapmakla görevlidir.⁹⁷

Eytam müdürü, devlet hizmetinde bulunmuş olan babalarından veya kocalarından dolayı yetimlerle dul kadınlara bağlanan maaşları düzenleyen ve takibini yapan kişidir.⁹⁸ Eytam müdürlüğü memuriyetine atanmak için dört yıllık Medresetul Kudat eğitimini tamamlamak gerekirdi.⁹⁹

Mukavelat Muharriri, Osmanlı Döneminde noterin işini yapan kişilerdir.¹⁰⁰

H. 1291 senesine ait Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre Meclisi Deâvî ismiyle toplanan Mahkeme-i Bidayet Dairesi kurulu Naib Muslihiddin Efendi başkanlığında toplanmıştır. Seçilmiş üyeler olarak

⁹⁵ KVS H. 1314, s. 130.

⁹⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 2007, s. 745.

⁹⁷ Bkz. Pakalın, a.g.e., C. II, s. 592.

⁹⁸ Bkz. Pakalın, a.g.e., C. I, s. 578.

⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, a.g.e., s. 269.

¹⁰⁰ Bkz. Pakalın, a.g.e., C. II, s. 579.

İdris Ağa, Hacı Yanko Ağa, Hoca Yakontan, Katib Ahmet Efendi yer almıştır.¹⁰¹

H. 1300 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesine göre kurul Reis Naib Yahya Sezai Efendi, Aza Efram Ağa, Başkatip Seyit Efendi, Katib-i Sanî Hasan Nazmi Efendi, Müstantık Muavini Hüseyin Efendi, Mübaşir Mustafa ve Ali Ağalardan oluşmaktadır.¹⁰²

H. 1304 yılında ise kurulda Reis Naib Mehmet Selim Efendi, Aza Salih Efendi, Aza Koçe Ağa, Baş Katip Seyit Efendi, Katib Sanii Hasan Efendi, Mustantık Muavini Çelebi Efendi, Şeriyat Mahkemesi Katibi Şerif Efendi, Eytam Müdürü Hüsref Bey, Mübaşir Muharrem Ağa, Mübaşir Ali Ağalar hazır bulundu.¹⁰³

H. 1311 yılında Reis Naib Mehmed Rüşdi Efendi, Aza Hüseyin Efendi, Aza Yovan Efendi, Müstantık Muavini Recep Efendi, Mukavelat Muharriri Hafız Mehmet Efendi, Katib-i Evvel Mahmud Efendi, Katib-i Sanii Hamit Efendi, Şeriyeye Katibi Şerif Efendi, Eytam Müdürü yer aldı.¹⁰⁴

H. 1314 yılında ise Mahkeme-i Bidayet Dairesindeki görevliler; Reis Naib Mahmud Nedim Efendi, Aza Salih Efendi, Aza Arso Efendi, Müstantık Muavini Receb Efendi, Mukavelat Muavini Hafız Mehmet Efendi, Mübaşir Hikmet Bey, Katib-i Evvel Hüseyin Efendi, Katib-i Sâni Hamid Efendi, Şeriyeye Katibi Şerif Efendi, Mübaşir Ahmed Efendi'den oluşuyordu.¹⁰⁵

H. Tahrir-i Vergi Komisyonu

Bu dairede Katip, muhammin, üye gibi görevliler bulunmaktadır. Kaza idaresinin birçok bölümünde olduğu gibi burada da çok sayıda gayrimüslimin mevcut olduğu görülür. Dairede gayrimüslimler daha ziyade muhammin olarak görev yapmaktadırlar.

H. 1300 senesinde Me'a Tahrir-i Vergi Komisyonunda görev yapan memurlar: Komisyon Reisi Mustafa Efendi, Aza Hacı Mustafa Efendi, Aza

¹⁰¹ SNMU H. 1291, s. 135.

¹⁰² KVS H. 1300, s. 69.

¹⁰³ KVS H. 1304, s. 181.

¹⁰⁴ KVS H. 1311, s. 99.

¹⁰⁵ KVS H. 1314, s. 130.

Bilal Efendi, Aza Hacı Bostol Ağa, Aza Muhammin Mehmed Bey, Aza Muhammin Gotse Taseydi. Mülazıman¹⁰⁶ Nefer sayısı 4 olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁷

H. 1304 senesinde Komisyon Reisi Mustafa Efendi, Aza İzzet Bey, Aza Mane Ağa, Aza Hacı Pustul Ağa, Katibi Sani Hasan Efendi, Muhammin Ahmet Ağa, Katibi Evvel Hacı İbrahim Efendi, Nahiye Katibi Şerif Efendi, Muhammin Filip Ağadır.¹⁰⁸

H. 1311 senesinde Aza Hamur Ahmet Ağa, Aza Mustafa Efendi, Muhammin Arso Lazo Ağa idi.¹⁰⁹

H. 1314 yılında ise Aza Hamur Ahmet Ağa, diğer Aza Mustafa Efendi, Muhammin¹¹⁰ ise Lazo Ağadır.¹¹¹

I. Nüfus İdaresi

Kaza nüfus memurlarının vazifelerinden ilki tahrir defterlerini korumak, ikincisi nüfusla ilgili meydana gelen olayları ortaya koyan cetveller hazırlamak ve kazânın mürur tezkireleri ve pasaport işlemlerini idare etmektir.¹¹² Mürur tezkiresi, memleket içindeki seyahat vesikasına verilen addır. 1908 yılına kadar memleket dışına çıkanlara pasaport verildiği gibi vilâyet hududu dışına çıkanlara da bir yıl geçerli mürur tezkiresi verilirdi. Matbu ve harca tabi olan bu mürur tezkirelerine nüfus kâğıdındaki bilgiler yazılmakla beraber nereye ve ne için gideceği de yazılırdı.¹¹³ Bu dairede genel olarak bir memur ve bir kâtip hizmet etmektedir. Bazen 3 azanın da görev yaptığı görülür.

H. 1304 yılında İştîp Nüfus İdaresindeki çalışanları şöyle sıralayabiliriz: Memur Cafer Bey, Katib Ali Bey, Aza Bilal Efendi, Aza Yahya Ağa, Aza Koçe Ağa.¹¹⁴

¹⁰⁶ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 719.

¹⁰⁷ KVS H. 1300, s. 70.

¹⁰⁸ KVS H. 1304, s. 182.

¹⁰⁹ KVS H. 1311, s. 100.

¹¹⁰ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 668.

¹¹¹ KVS H. 1314, s. 130.

¹¹² İdare-i vilayet nizamnamesi, madde: 47, Düstur, s. 636.

¹¹³ Bkz. Pakalın, a.g.e., C. II, s. 583.

¹¹⁴ KVS H. 1304, s. 183.

H. 1311¹¹⁵ ve H. 1314¹¹⁶ yıllarına gelindiğinde idarenin aynı kaldığını Memur Cafer Bey ve Katib Ali Bey'den oluştuğunu üyelerin ise olmadığını görmekteyiz.

İ. Memurin-i Müteferrika

Memurin-i Müteferrika kazâda görev yapmakta olan çeşitli memurların kaydedildiği bölümdür. Bu bölümde H. 1300 senesinde Sandık Emmini Mahmud Fehmi Efendi, Telgraf Memuru Tevfik Efendi, Ağşar Memuru Mustafa Efendi, Ağşar Baş Katibi Mahmud Efendi, Katibi Sâni İbrahim Efendi, Katibi Sâlis Tahir Efendi, Tapu Katibi Ahmet Nazmi Efendi, Nüfus Mukayyidi Aliş Efendi, Orman Memuru Ali Efendi, Rüşumu Sitte Memuru Süleyman Efendi, Katibi Yaşar Efendi, Zabıta Bölük Ağası Ali Ağa, Bölük emini Mahmud Efendi, Şeriyat Mahkemesi Katibi Şerif Efendi, Eytam Memuru Yahya Ağalar kayıtlıdır.¹¹⁷

H. 1304 yılında Sandık Emmini Hüseyin Efendidir. Telgraf ve Posta memuru Tevfik Efendi, Refik Fehmi Efendi, Duyunu Umumiye Memuru Ali Efendi, Orman Memuru Mehmet Ali Efendi, Zâbıta Memuru Mülazım Mahmud Efendidir.¹¹⁸

H. 1311 senesinde ise Mal Müdürü Muavini Ramiz Efendi, Tapu Kâtibi Vekili Şevki Bey, Sandık Emmini İbrahim Efendi, Evkaf Vekili Hacı Recep Ağa, Telgraf ve Posta Memuru Ali Rıza Efendi, Muhabere Memuru Şemsi Efendi, Mal Müdür Muavini Refik Ahmet Efendi, Duyunu Umumiye Memuru Abdulfettah Efendi, Duyunu Umumiye Katibi Katibi Mustafa Efendi, Zabıta Memuru Mali Bey, Orman Ondalık Memuru Ali Efendidir.¹¹⁹

H. 1314 yılında Mal Müdürü Muavini Mehmet Cavid Efendi, Tapu Kâtibi Vekili Şevki Bey, Sandık Emmini İbrahim Efendi, Evkaf Vekili Hacı Recep Ağa, Telgraf ve Posta Memuru Ali Rıza Efendi, Muhabere Memuru Şemsi Efendi, Mal Müdürü Muavini Refik Yusuf Efendi, Duyun-ı Umumiye Memuru Abdulfettah Efendi, Katibi Mustafa Efendi, Zabıta Memuru Yusuf Ağa, Mer-

¹¹⁵ KVS H. 1311, s. 100.

¹¹⁶ KVS H. 1314, s.130.

¹¹⁷ KVS H. 1300, s. 71.

¹¹⁸ KVS H. 1304, s. 184.

¹¹⁹ KVS H. 1311, s. 101.

kez Reji Memuru Şevki Bey, Orman Ondalık Memuru Ali Efendiler mevcuttur.¹²⁰

K. Belediye Dairesi

Osmanlı Devleti, kaza merkezlerinde devlet hizmetlerini yürütmek üzere belediye dairelerini kurmuştur. Bu daire genel olarak başkan, üyeler, katib, memleket tabibi, müfettiş ve çavuş gibi görevlilerden oluşur. Dairede birden fazla gayrimüslim üye bulunur. Belediyenin sandık sermayesi de mevcut olup sermayesi rakamsal olarak belirtilmiştir.

Sırasıyla İştip Kaza merkezinde bulunan belediye dairesi personelini inceleyelim:

H. 1291 senesinde Reis Numan Efendi, Aza İbrahim Ağa, Aza Mahmud Ağa, Aza Trendafil Ağa, Aza Andon Ağa, Aza Avram Netan Efendi, Katib ve Sandık Emni Cağfer Efendidir.¹²¹

H. 1300 senesinde Reis Hacı Mustafa Efendi, Aza Ahmet Ağa, Aza Arif Ağa, Aza Avram Hasan Ağa, Aza Yotse Ağa, Aza Hacı Bustol Ağa, Aza Hacı Gane Ağa, Müfettiş Mahmud Efendi, Çavuş Nefer Sayısı 2, Tulumbacı Nefer Sayısı 9. Ayrıca idarenin 280.128 kuruş sandık sermayesi vardır.¹²²

H. 1304 senesinde Reis Ahmet Hamid Efendi, Katib Mehmet Efendi, Aza Rıfat Efendi, Aza Tavşan Yotse Ağa, Müfettiş Tahit Ağa, Tulumbacı Çavuş Mustafa Ağa, 10 Nefer Tulumbacı vardır. Sandık Emni Mahmud Efendi, Aza Yahya Efendi, Aza Yahudi Melaim Ağa, Çavuş Mustafa Ağa, Hortumcu İbrahim Ağadır.¹²³

H. 1311 senesinde Reis Mahmud Seyit Efendi, Aza Hacı Ahmet Ağa, Aza Hacı Mustafa Ağa, Aza Menahim Efendi, Katib Mehmet Efendi, Sandık Emiini Şerif Ağa, Memleket Tabibi Ando Naki Efendi, Aza Lazo Arso Ağa, Aza Goçe Tase Ağa, Müfettiş Tahir Ağa, Çavuş Mustafa Ağadır.

¹²⁰ KVS H. 1314, s. 131.

¹²¹ SNMU H. 1291, s. 136.

¹²² KVS H. 1300, s. 70.

¹²³ KVS H. 1304, s. 182.

H. 1314 senesinde İştip Kazasındaki Belediye Dairesi başkanlığını Mehmet Sadi Efendi yürütmüştür. Üyeler Ahmet Ağa, Hacı Mustafa Ağa, Menahem Ağa, Laz Varso Ağa, Goçe Tase Ağa'dan oluşmuştur. Dairede Katib Mehmet Efendi, Sandık Emini şerif Efendi, Memleket Tabibi Ahmet Arif Efendi, Müfettiş Tahit Ağa, avuş Mustafa Ağa görev yapmıştır. Sandık sermayesinin ise 153.500 kuruş olduğunu görüyoruz.¹²⁴

Mal Sandığı, Sandık Sermayesi ve Sandık Emini: Mal Sandığı; devlete ait gelirlerle pul ve kıymetli evrakın, emanet mahiyetinde olarak tevdi edilen paranın saklandığı ve hesaplarının tutulduğu mal daireleri hakkında kullanılan bir tabirdir. Eskiden devlete ait paralar, şahıslarinkiler gibi sandık içinde muhafaza edildikleri için mal sandığı şimdiki tabirle devlet kasası demektir.¹²⁵ H. 1311 yılında 217.958 kuruş,¹²⁶ H. 1314 yılında 217.958 kuruř¹²⁷ Sandık Sermayesi kayıtlıdır ve bu sandıklar Ziraat Bank şubesinde muhafaza edilmektedir. Belediye Meclis İdâresinde bulunan ve *Sandık Emini* tarafından muhafaza edilen sandıkta; 1304 yılında 320.763 kuruř¹²⁸, H. 1311 yılında 153.500 kuruř¹²⁹ ve H. 1314 senesinde ise 153.500 kuruř¹³⁰ sandık sermayesinin olduğunu görüyoruz.

L. İştip Kazası İdâresinde Bulunan Diğer Komisyonlar:

1. Tetkiki Muhasebat Komisyonu: H. 1300 yılına ait bu komisyon Reis Aşar Memuru, Aza Mea Tahrir Vergi Katibi, Aza Ser tahsildar, Aza Tapu Katibi, Aza Nüfus Mukayyidi, Aza Orman Memurundan oluşmaktadır.¹³¹

2. İstatistik Komisyonu: H. 1314 yılındaki bu komisyon ise Başkan Kaymakam şükrü Efendi, Aza Tahrirat Katibi Hüseyin Bey, Aza Mah-

¹²⁴ KVS H. 1314, s. 131.

¹²⁵ Bkz. Pakalın, a.g.e., C. II, s. 403.

¹²⁶ KVS H. 1311, s. 100.

¹²⁷ KVS H. 1314, s. 131.

¹²⁸ KVS H. 1304, s. 182.

¹²⁹ KVS H. 1311, s. 101.

¹³⁰ KVS H. 1314, s. 131.

¹³¹ KVS H. 1300, s. 70.

keme-i Bidayet Başkatibi, Katib Abdülkadir Bey, Aza Mal Müdür Muavini Ramiz Efendi, Aza Tapu Katibi Şevki Beyden müteşekkildir.¹³²

3. Ziraat Bank Şubesi: H. 1311 yılında Reis Hüseyin Bey, Katib Vekili Yaşar Efendi, Aza Cağfer Beydir.¹³³ H. 1314 yılında ise Reis Hüseyin Bey, Kâtip Ahmet Efendi, Aza Cafer Bey, Kâtip Refik Yaşar Efendi'den oluşuyordu.¹³⁴

4. Polis İdaresi: H. 1314 yılında İştîp'te mevcut Polis İdaresinde İkinci Komiser Mustafa Efendi, Polis Osman Efendi görev yapmaktaydı. Kratova, Osmaniye, Koçana, Palanka, Radovişte Kazalarında bulunan polis memurları da bu idareye bağlıydı.¹³⁵

M. İştîp'te Rütbe ve Nişanı Sahibi Eşraf ve İleri Gelen Şahsiyetler:

Hicri 1311 Senesi:

- 1-Eşraftan Tikveşli Mustafa Efendi
- 2-Muhacir Komisyonu Reisi Hüsnu Efendi, salise (üçüncü) nişanı sahibi idi.
- 3-Hacı İbrahim Efendi, salise (üçüncü) nişanı sahibi idi.
- 4-Ahmet Efendi, rabia (dördüncü) nişanı sahibi idi.¹³⁶

Hicri 1314 Senesi:

- 1-Eşraftan Tikveşli Mustafa Efendi
- 2-Eşraftan Meclis-i İdare Azası Hasan Efendi, saniye (ikinci) nişanı sahibi idi.
- 3-Hacı İbrahim Efendi, salise (üçüncü) nişanı sahibi idi.
- 4-Ahmet Efendi, rabia (dördüncü) nişanı sahibi idi.
- 5-Eşraftan İzzet Bey, rabia (dördüncü) nişanı sahibi idi.
- 6-Eşraftan Halil Ağa, rabia (dördüncü) nişanı sahibi idi.¹³⁷

¹³² KVS H. 1314, s. 130.

¹³³ KVS H. 1311, s. 100.

¹³⁴ KVS H. 1314, s. 131.

¹³⁵ KVS H. 1314, s. 131.

¹³⁶ KVS H. 1311, s. 101.

¹³⁷ KVS H. 1314, s. 132.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞTİP'İN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

I. ETNİK VE DİNİ YAPI

Makedonya, sahip olduğu coğrafi konum itibariyle, bir kesişme noktasıdır. Batısında Arnavut dünyası yer alırken, kuzeyinde Sırp, doğusunda Bulgarlar yaşamakta, güney tarafı ise Yunanistan'a açılmaktadır. Dolayısıyla Balkan Yarımadasının etnik durumuna bakıldığında dört temel etnik grup ve birçok etnik azınlığın varlığı görürüz. Dört temel grup Güney Slavları, Romenler, Yunanlılar ve Arnavutlar olarak kabul edilirken buna özellikle 14. Yüzyıldan itibaren Türkler de dâhil olmuştur. Makedonya, farklı etnik kökenden insanların bulunduğu ve karışık bir şekilde yerleştiği bir ülkedir. Fakat bu değişik etnik gruplar, birbirleriyle evlilikleri nadir olduğu için yüzyıllar boyunca yan yana yaşamalarına rağmen kimliklerini ve kültürlerini korumuşlardır.¹³⁸ Makedonya'nın önemli bir Şehri olan İştîp'te de durum genelden farklı değildir. Burada da yüzyıllardır Gayrimüslimler arasında Müslüman azınlık olarak Türkler ve Romanlar kültür ve geleneklerini koruyarak birlikte yaşamaktadır.

A. Türkler

Balkanlar, dolayısıyla Makedonya, Türkleri IV. yüzyıldan beri tanımış, önce Hunlar, ardından Avarlar, Tuna Bulgarları, Macarlar, Peçenekler, Oğuzlar ve Kıpçaklar, en son olarak da Osmanlı Devleti bu bölgelere hakim olmuştur. Dört yüzyıldan beri süren Osmanlı yönetimi döneminde bölgede bulunan Avar ve Bulgar bakiyelerine ek olarak, Anadolu'dan ve Kırım'dan Türk göçleri yaşanmış, Osmanlı etkisinde Müslümanlaşan Bosnalılar ve Arnavutlarla birlikte bölgedeki Müslüman nüfus XVI. yüzyılda

¹³⁸ Mehmet Seyfettin Erol, Makedonya Sorununun Temel Dinamikleri, *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2007, s. 247-248.

%30'lara ulaşmıştır.¹³⁹ Osmanlı Devleti, 1352-1371 yılları arasındaki dönemde fethedilen Balkan topraklarının genelde stratejik önem taşıyan şehir, kasaba ve köylerine Anadolu'dan getirdiği binlerce Türk ailesini yerleştirdi. Kavşaklar, yollar, nehir, göl ve deniz kıyılarında yeni yerleşim yerleri kuruldu. Amacı oralarda güvenli bir bölge ve askerî güç elde etmektir. Yerleştirilen Türkler arasında çok sayıda Yörük de bulunuyordu. Yörükler, Anadolu'nun iklim ve şartlarına benzeyen bölgelere yerleştirildi.¹⁴⁰

Osmanlı Devleti, 1385 yılında Saruhan'dan getirdiği Yörükleri, Kralyeviç Marko, Konstantin Dragaş gibi liderlerin topraklarında, 1395 yılından sonra getirdiklerini ise Vardar Irmağı'nın doğusunda Selânik ve Üsküp arasında, batısında ise Pirlepe'nin bulunduğu bölgeye yerleştirdi. Yerleştirilen şehir ve kasabalar arasında İştîp, Radoviş, Ustrumca, Negotin, Valandova, Gevgeli, Doyran, Drama, Demirhisar, Yenice-i Vardar, Nevrokop, Serez, Gümölcine, Kavala, Zihna, Çaylak, Karadağ, Yenice-i Karasu, Bereketli, Uzunova, Florina, Selânik ve civarı bulunuyordu.¹⁴¹

XV ve XVI. yüzyıllarda Makedonya'da çok sayıda Yörük yaşamaktaydı. 1543 yılında yapılan sayımda Ofçabol Yörük Sancağı'nın dâhilinde bulunan Üsküp Nâhiyesi'nde 18, Kumanova Nâhiyesi'nde 14, İştîp Nâhiyesi'nde 31 ve Pirlepe Nâhiyesi'nde 25 Yörük Ocağı toplam 2.200 Yörük ailesi bulunuyordu. 1559-1570 yıllarına gelindiğinde ise İştîp Nâhiyesi'ne 506 Yörük ailesi daha yerleştirilmiştir.¹⁴²

XIV. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Balkanlara Türk göçü 1912 yılına kadar devam etti ve bu dönemde Balkanlara 6-7 milyon Osmanlı Türkü yerleşti.¹⁴³

Osmanlı egemenliğinin sona ermesiyle Müslümanların sayısında önemli bir azalma görüldü. Özellikle Doğu Makedonya'daki Türklerin büyük bir çoğunluğu, Batı Makedonya'da ise hem Türklerin hem Arnavutların bir kısmı Türkiye'ye göç etti ve bu göç halen sürmektedir. Resmi istatistiklere göre 1921 'de 118.778 (% 14,9) olan Türk nüfusunun 1994 nüfus sayımında 78.019'a (% 4) düştüğü görülmektedir. Bugün Makedonya'daki Müslüman nüfusun çoğunluğu daha ziyade batı Makedonya'da yaşayan Arnavutlardan oluşmaktadır.¹⁴⁴

¹³⁹ Mesut Şen, "Eski Yugoslavya Türkleri", *Türk Dünyası Kültür Atlası*, İstanbul, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2003, s. 307.

¹⁴⁰ Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, C. II, Üsküp, Logos-A Yayınları, 2010, s.147-148.

¹⁴¹ Hamzaoğlu, a.g.e., C. II, s. 148.

¹⁴² Hamzaoğlu, a.g.e., C. II, s. 151-152.

¹⁴³ Hamzaoğlu, a.g.e., C. II, s. 155.

¹⁴⁴ Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, s. 438.

Bugün Türkler, Batı Makedonya'nın Gostivar, Kalkandelen (Tetova), Ohri, Struga, Manastır (Bitola), Kırçova, Debre bölgelerinden başka, başkent Üsküp (Skopje) ile Doğu Makedonya'nın Köprülü (Veles), Valandova, Ustrumca, Radoviş, İştıp bölgelerinde yaşamaktadırlar.¹⁴⁵ 2003 yılı Makedonya'sında resmî kaynakların bildirdiğine göre 97.000, resmî olmayan kaynaklara göre ise 200.000 Türkün yaşadığı belirtilmektedir.¹⁴⁶

B. Makedonlar

Slavlar, milattan sonra VI. yüzyılın sonu ve VII. yüzyılda Balkanlar'a göç ettikleri zaman Bizans kilisesinin etkisi altına girmişlerdi. 863'te Ohri'ye gelen Aziz Naum (Sveti Naum) buradaki Slavlar'ı Ortodoksluğa kazandırdı. Makedonya'yı da içine alan Bulgar Devleti 870'te Hıristiyanlığı kabul edince bu din Slavlar arasında iyice yayıldı. Ohri'li Aziz Kliment (Sveti Kliment Ohridski) Ohri Edebiyat Okulu'nu kurdu. Bölgedeki dini hayatın merkezini oluşturan Ohri 1000 yıllarında başpiskoposluk haline geldi ve bu konumunu yüzyıllar boyunca korudu.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin, 1453 yılında İstanbul'u fethinden sonra Balkan kiliselerini Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi altında birleştirmesinin ardından da varlığını sürdüren Ohri başpiskoposluğunun 1767'de Osmanlı hükümeti tarafından lağvedilmesi ve Kilisenin İstanbul Patrikliği'nin nüfuz dairesi içine alınması, buraya bağlı olan Slavları çok etkiledi.¹⁴⁸ Doğrudan Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne tabi olan bölge Hristiyanları, 28 Şubat 1870'te Bulgar eksarhlığının kurulmasıyla büyük ölçüde patrikhane-den ayrılarak Bulgar eksarhlığına geçti. Eksarhlık okulları kapatılınca bölgedeki Hristiyanlar Sırp din adamlarının etkisi altına girdi. Yugoslavya içinde federal bir cumhuriyet haline gelen Makedonya'da 1958'de Ohri'de Slav Makedonlarını içine alan ve kendini Ortaçağ'daki Ohri başpiskoposluğunun devamı olarak gören bir Makedon Ortodoks kilisesi (Makedonska Pravoslavna Crkva) kuruldu. Günümüzde Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Makedon Ortodokslar bu kiliseye tabidir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Necati Çayırılı, "Makedonya Türkleri", *Balkanlar El Kitabı*, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2007, C.2, s. 269.

¹⁴⁶ Mesut Şen, a.g.m., s. 310.

¹⁴⁷ Mehmet Hacısalihioğlu, "Makedonya", *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, s. 437.

¹⁴⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar*, C. 1, (Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç-Gülçin Koç), İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s. 107.

¹⁴⁹ Hacısalihioğlu, a.g.md., s. 438.

Günümüzde İştîp'te nüfusun çoğunluğunu Ortodoks Makedonlar oluşturmaktadır. Bununla beraber önemli bir Müslüman topluluk da varlığını sürdürmektedir.

C. Yahudiler

İştîp'te Yahudilerin XVI. asırda mevcut oldukları bilinmekle beraber asıl XIX. yüzyılda Selanik'ten İştîp ve Üsküp'e gelerek Yahudi mahallesine yerleştikleri söylenmektedir.¹⁵⁰ 1519 Yılında bir Yahudi Mahallesi olduğu ve burada 15 hâne,¹⁵¹ 1530 yılında ise iki Yahudi mahallesinde 38 hâne¹⁵² Yahudi'nin yaşadığı kaydedilmiştir. Çoğunlukla ticaretle uğraşan Yahudilerin evlerinin altında da dükkânları bulunmaktaydı. 1943 yılında 130 Yahudi ailesi, yaklaşık 650 kişi Almanlar tarafından 10 Mart sabahı trenlerle Almanya'ya götürülüp öldürülmüşlerdir. Bu yüzden 10 Mart Yahudilerin matem günü olarak anılmaktadır.

Bu Yahudilerden iki genç trenden kaçıp Tito'ya sığınmışlardır. Bunlardan biri olan Haim Levi çevirmendir. Subay olan diğer Yahudi Moiz ise Yugoslav ordusunda savaşırken Almanlara esir düşmüş ve Almanya'da bir Türk ismiyle esir hayatı yaşamıştır.¹⁵³

D. Diğer Etnik Gruplar

İştîp'in etnik yapısı içerisinde sayıca az olan ve Torbeş olarak adlandırılan bir grup daha yer almaktadır. Makedonca konuşan Torbeşler, kendilerine verilen "Makedon Müslüman" adını kabul etmeyerek¹⁵⁴ kendilerini Türk olarak tanımlamaktadırlar.¹⁵⁵

İştîp'te yaşayan diğer bir etnik grup da Müslüman olan Romanlar'dır. Bunların kesin olarak nereden ve ne zaman geldikleri bilinmemekle birlikte, 1800'lü yılların başında İştîp'te 200 Roman ailenin¹⁵⁶ varlığından bahsedilir. Bugün İştîp'te yaşayan Romanlar kendilerinin Hindistan taraflarından geldiklerini söylemektedirler.

¹⁵⁰ Zaim, a.g.e., s. 62.

¹⁵¹ Apostolski, a.g.e., s. 197.

¹⁵² Apostolski, a.g.e., s. 200-201.

¹⁵³ Zaim, a.g.e., s. 62.

¹⁵⁴ Mesut Şen, a.g.m., s. 311.

¹⁵⁵ Ali Dikici, "Makedonya'da Torbeşler", "*Balkanlar El Kitabı*", (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2007, C.2, s. 288.

¹⁵⁶ Cvetkovski, a.g.e., s. 16.

II. DEMOGRAFİK YAPI

A. XVI. Yüzyıl Nüfusu

İştîp'te 1519 yılında Müslümanlara ait 9 Mahalle, 201 hâne ve ayrıca 17 bekâr bulunmaktadır. Hristiyanlara ait 6 mahalle, 333 hâne ve 20 bekâr ile 30 dul; Yahudilere âit 1 mahalle, 15 hâne bulunmaktadır. Bir ailede ortalama beş kişinin yaşadığı farz edilerek, bu dönemde İştîp'te 2700 kişinin yaşadığı ve bunlardan Müslüman sayısının 1000, Yahudi sayısının 75 ve diğerlerinin Hristiyan olduğu belirtilmektedir.

Müslüman Mahallelerin isimleri ve mahallelerdeki Müslüman hane sayıları şöyledir: Cami Mahallesi bekârlarla birlikte 70 hâne, Yegânzâde Mahallesi 44 hâne, Hacı Kerâmeddin Mahallesi 20 hâne, İbrahim Bey Mahallesi 8 hâne, Çeribaşı Mahallesi 6 hâne, Sinan Bey Mahallesi 29 hâne, Kadı Mahallesi 13 hâne, Hamza Fakih Mahallesi 10 hâne, Tahir Hoca Mahallesi ve Mehmet Çelebi Mahallesi 18 hânedен oluşmaktadır. Bu mahallelerinin isimlendirilmesinde, mahallede yaşayan saygın kişiler yahut mahallenin ibadethanesi etkili olmuştur.

Hristiyan mahalleleri ve hâne sayıları da şöyledir: Trgovişte Mahallesi 100 hâne, Hotino Mahallesi 81 hâne, Edinohoriya Mahallesi 72 hâne, Miramorye / Miramoriya Mahallesi 59 hâne, ismi belirsiz iki mahalleden birincisi 11 hâne, ikincisi ise 30 hânedен oluşmaktadır.¹⁵⁷

TABLO 1: 1530 Yılında İştîp Mahalleleri Ve Nüfusu:¹⁵⁸

Mahalle	Müslüman Hane Sayısı	İmam Sayısı	Akıncı Sayısı	Bekar Sayısı	Hristiyan Hane Sayısı	Dul Sayısı	Yahudi Hane Sayısı
Cami Mahallesi	36	2	4	6	-	-	-
Sinan Bey Mahallesi	20	1	-	1	-	-	-
Mehmet Çelebi Mahallesi	15	1	1	-	-	-	-
Çeri Mahallesi	11	1	-	-	-	-	-
Yeganzâde Mahallesi	20	1	4	4	-	-	-
İbrahim Bey Mahallesi	-	-	1	6	-	-	-

¹⁵⁷ Apostolski, a.g.e., s. 197.

¹⁵⁸ Apostolski, a.g.e., s. 200-201.

Kadı Mahallesi	2	-	3	-	-	-	-
Hacı Kerâmeddin Mahallesi	10	-	4	3	-	-	-
Trgovište Mahallesi	-	-	-	10	87	11	-
Mıramorye Mahallesi	-	-	-	11	51	10	-
Hotino Mahallesi	-	-	-	6	66	12	-
Edinohoriya Mahallesi	-	-	-	4	47	3	-
Kadı Mahallesi	-	-	-	4	23	3	-
Toplam	114	6	17	55	273	39	0

1530 yılında yapılan sayıma göre, şehirde yaklaşık 2.500 kişi yaşamaktadır. Bunların 700 kişiden fazlası Müslüman, yaklaşık 200 kadarı Yahudi diğerleri de Hristiyan'dır. Ayrıca nüfusun azaldığı da dikkat çekmektedir fakat bu geçici bir durumdur ve daha sonraları nüfus artmaya devam edecektir. Şehirdeki Yahudi nüfusu iki mahalleye ayrılmış ve buradaki tüm Yahudiler Selanik'ten göç etmiş olmaları sebebiyle cizyelerini Selanik'e ödemeye devam etmişlerdir.¹⁵⁹

TABLO 2: 1550-1570 yıllarında İştîp'te Müslüman Mahalleleri ve Nüfusu:¹⁶⁰

Mahalle Adı	1550 yılı		1570 yılı	
	Hane Sayısı	Bekâr Sayısı	Hane Sayısı	Bekâr Sayısı
Camii	33	3	56	7
Hacı Karaman'ın Mescidi	14	1	18	-
Hayreddin Efendi'nin Mescidi	12	-	27	3
Sinan Bey	28	4	73	8
Mehmed Çelebi (Durali Bey'in oğlu)	24	-	41	3
Halife Hüsrev Mescidi	6	-	-	-
Çeribaşı (Hamza)	20	-	29	4
Yeganzade	22	2	38	9
İbrahim Bey	14	-	16	-
Hacı Kerâmeddin	30	3	39	2
Camii Şerif Hüsam Paşa	2	-	9	-
Zaviye Hüsam Paşa	10	-	8	-
Çeribaşı Mescidi (Pirali)	7	-	9	1
Hamza Fakih Mescidi	8	-	4	-
Hüseyin Kethuda Mescidi Zaviyesi	9	-	19	-
İştîp Zade Çiftliği	17	-	20	3
Mahmud Çelebi	3	-	10	1
Yeni Mahalle	-	-	8	-

¹⁵⁹ Apostolski, a.g.e., s. 200-201.

¹⁶⁰ Apostolski, a.g.e., s. 201.

Mustafa Mirahor Zade iftliği	-	-	5	-
Hacı Mutad	-	-	18	2
Toplam	259	13	447	42

TABLO 3: 1550-1570 yıllarında İştip'te Hristiyan Mahalleleri ve Nüfusu:¹⁶¹

Mahalle Adı	1550 Yılı			1570 Yılı		
	Hane Sayısı	Bekar Sayısı	Dul Sayısı	Hane Sayısı	Bekar Sayısı	Dul Sayısı
Trgovişte	80	15	10	80	30	4
Mramorye	47	10	3	51	33	1
Hotino	65	11	5	63	19	2
Edinohoriya	50	7	2	42	17	2
Kadı	29	3	3	28	14	3
Toplam	271	46	23	264	113	12

1550 yılındaki sayıma göre İştip'te biri Filibe'den, biri Üsküp'ten ve diğerleri Selanik'ten olmak üzere 41 Yahudi ailesinin ikamet etmekte olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte muhtelif mahallelerde yaşayan 5 Roman aile ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Şehrin toplam nüfusu yaklaşık 3000 kişi olmakla beraber, 1300 Müslüman, 1500 Hristiyan, 200 Yahudi ve 30 Romanın yaşadığı belirtilmiştir. Bir önceki sayımla kıyaslandığında Müslüman nüfusun arttığı ve Hristiyan nüfusun azaldığı görölmektedir.¹⁶²

1570 yılında yapılan sayıma göre şehirdeki Yahudi nüfusunda bir azalma tespit edilmekte ve Yahudi hane sayısı 28'e düşmektedir. İştip'te toplam nüfus yaklaşık 3800 kişidir, bunlar arasında 2200'den fazla Müslüman, yaklaşık 1500 Hristiyan ve 140 Yahudi'nin yaşadığı belirtilmiştir. Şehir büyüme ve gelişmeye devam ederken buraya olan Türk göçü de hız kesmemiş ve ayrıca yerli Hristiyan halktan da İslamiyet'i kabul edenler olmuştur.¹⁶³

Yaklaşık bir asır sonra 1661 yılında İştip'i gezen Evliya Çelebi, şehirde tamamı Müslüman 24 mahalle olduğundan bahsetmekle beraber; Karakadı Mahallesi, Cuma Mahallesi, Sinan Bey Mahallesi ve Oluklu Mahallesinin isimlerini zikretmiştir. Tama-

¹⁶¹ Apostolski, a.g.e., s. 202.

¹⁶² Apostolski, a.g.e., s. 203.

¹⁶³ Apostolski, a.g.e., s. 205.

mı kârgir yapı ve kayağan taş örtülü, tek ve iki katlı 2240 adet evin varlığından bahsetmiştir.¹⁶⁴

B. XVI. Yüzyıl Köy Nüfusu:

XVI. Yüzyılda İştıp Kazası'na bağlı toplam 135 köy bulunmaktadır. Bu köylerden 15'i Müslüman, 67'si Hristiyan köyüdür. Müslümanlarla Hristiyanların birlikte yaşadıkları 52 köyün 7'sinde yalnızca bir hâne Müslüman bulunmaktadır.

Müslüman nüfus; hâne sayısı ve bekâr kişi sayısı olarak sınıflandırılırken Hristiyan nüfusta buna ilaveten dul sayısı da yer almaktadır. Buna göre; 1519 yılında toplam Müslüman hâne sayısı 355, bekâr sayısı 51; Hristiyan hâne sayısı 3839, bekâr sayısı 432, dul sayısı ise 157'dir. 1550 yılında Müslüman hâne sayısı 540, bekâr sayısı 130; Hristiyan hâne sayısı 4.822, bekâr sayısı 1.255, dul sayısı da 291'dir. 1570 yılında ise Müslüman hâne sayısı 804, bekâr sayısı 102; Hristiyan hâne sayısı 5.382, bekâr sayısı 3.425, dul sayısı 203 olarak kaydedilmiştir.

Hristiyan köyü olan 37 köye, daha sonra Müslümanların yerleşmesiyle köyde Hristiyanlar ve Müslümanlar birlikte yaşamaya devam etmişlerdir.

TABLO 4: XVI. yy. İştıp Köy Nüfusu¹⁶⁵

Sıra	Köy Adı	1519			1550			1570								
		Müslüman		Hristiyan			Müslüman		Hristiyan							
		Hâne	Bekar	Hâne	Bekar	Dul	Hâne	Bekar	Hâne	Bekar	Dul	Hâne	Bekar	Hâne	Bekar	Dul
1	Ак Герен Ak Geren	25	20									47	5			
2	Арбасанци (Горно) Arbasanci (Yukarı)			17					23	8	1			48	30	2
3	Арбасанци (Долно) Arbasanci (Aşağı)			41			1		77	23	3			57	52	3
4	Арглица Argulica	4		56	3	1	3		88	26	3	2		40	19	2

¹⁶⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap 1. Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 136.

¹⁶⁵ Apostolski, age, s. 220-227.

5	Балван (Голем) Balvan (Büyük)	2		91	8	3			125	24	5	2		112	61	5
6	Балван (Мал) Balvan (Küçük)	14	4	56	10	1	21	2	50	17	2	20	4	56	24	3
7	Барбарево Barbarevo			60	8				95	25	4			147	25	4
8	Беширлија Beşirli						17	2				15				
9	Богословец Bogoslovec			33	10	5	25	19	55	12	5	34		56	28	4
10	Бурилобци Burilovci			23	2	2			32	4	1			15	25	1
11	Бошава Boşava			3					4	2				14	11	2
12	Брестин Brestin			21					32	6	1			12	8	1
13	Будимир Budimir	3					26	7				16	2			
14	Бучим Buçim			17					26	5	1			27	21	2
15	Бучиште (Горно) Buçište (Yukarı)			10	10		12	1	8	2	2	14		2	3	
16	Бучиште (Долно) Buçište (Aşağı)			12	1				8	2	1	3	3	2		
17	Варсак Varsak	16					19	5				20	5			
18	Гаинци Gainci			135	23	2	2		178	49	13	8	1	220	44	7
19	Гајранци Gayrancı			52	2	1	1		73	23	6			70	31	2
20	Геракарци Gerakarci			28			3		23	7	2	1		19	10	2
21	Голабика Golabica			11	2	1										
22	Горанци Goranci			15		1			22	5	2			28	22	
23	Горачино Goracino			16		2			13	3	1			15	14	1
24	Горобинци Gorobinci	7		101	9		15	1	124	39	8	27	5	164	45	
25	Гребена Grebena			6												
26	Гризимелци Grizimelci			10	3				8	3	2			18	15	2
27	Гузумелци Guzumelci	6	3	127		1	1		139	23	3	4	3	147	112	
28	Гуиновци (Долно) Guinovci (Aşağı)			45	8	8			60	8	5	1		56	25	2
29	Дамјан Damyan			30			3		24	6	1	3		26	7	
30	Дели Хусеинли Deli Hüseyinli	6					16	9				22	2			
31	Дикенлер Dikenler	10	2				18	1				16	4			
32	Долани Dolani			11	4				22	3	1			35	25	3

33	Драгоево Dragoevo	3		65	3	2	4	1	82	19	5	15	1	105	55	10
34	Древено Dreveno			65	5	5			51	11	6			40	19	1
35	Дренак Drenak	1		46	4		1		56	56	10	3		73	45	1
36	Дулце Dulçe	2					3	1				6				
37	Зедјанци Zedyanci			26	3	1			42	11	3	1		41	35	2
38	Зидимирци Zidimirci	1		43	12	5	2	2	47	20	3	2		51	42	
39	Зарапинци Zarapinci			29	2				39	12	3	2		49	52	2
40	Злетово Zletovo	2		65	4				72	15	3	2	1	85	50	5
41	Јамишта Yamišta			19		3			28		3			45	34	
42	Јаси Пинар Yassi Pınar	17	3				28	2	17			32	4			
43	Калопертовци Kalopertovci			24	1				30	8	2			40	45	
44	Калугерица (Горно) Kalugerica(Yukarı)			10	5				12	5				10	8	
45	Калугерица (Долно) Kalugerica(Aşağı)			29					12	5				20	9	
46	КарацаАли Karaca Ali	7										20	2			
47	Карбинци Karbinci			31	2		12	1	28	7	1	3		35	18	2
48	Каштел Kaştel	1		61	11		2		68	19	6	2		52	39	5
49	Кирликово Kırlıkovo			19			1		24	8	2			35	24	1
50	Кнезе Kneze			72	5				88	22	6			80	61	
51	Козјак Kozyak			51	11		1		49	11	2	1		37	31	3
52	Козница (Горно) Koznica(Yukarı)	4		36		3						6	1	35	29	
53	Козница (Долно) Koznica(Aşağı)			13	1	2			15	11	1			21	16	2
54	Кошево Koşevo			25	15				36	14	2			56	41	6
55	Криви Дол Kıvı Dol			49	4	3			51	11	3			84	42	2
56	Крневци Knevci			24		2			27	5	1			22	10	1
57	Крупниште Krupište	2		90	11	9	2		85	20	2	1		77	48	4
58	Круше Kruşe	5		16	3		2		10	1		5		1		
59	Куково Kukovo								64	11	2			42	28	2

60	Кундино Kundino			11					20	7	1			35	18	1
61	Кучица Kuçica			8					15	2	1			16	14	2
62	Кучичино Kuçiçino			15	4	1			18	5	1				20	1 1
63	Лезово Lezovo	1		33	11	2	1		45	15	2	2	1	40	39	3
64	Лесковица Leskovica	1		20	1		5	1	46	17		5	1	58	65	
65	Линов Дол Linov Dol			9					13	4				16	5	
66	Лозница-Дервен Loznica-Derven			25					30	4				41	39	
67	Луботен Luboten			11					14			21	1			
68	Луково Lukovo								9	7	2					
69	Макреш Makreş								40	31	2			80	60	4
70	Марена Marena			16					15	4	2			28	22	
71	Маричино Mariçino			13		1			16	4	1			28	16	3
72	Марчево Marçevo			15					9		1			4		
73	Мечкуевци (Големо) Meşkuiev- ci(Büyük)			91	5				101	31	7			77	37	
74	Мечкуевци (Мало) Meşkuiev- ci(Küçük)			16	2	3			2					2	1	
75	Мирино Milino	36	13	6	3	2	71	7	11	1		73	9	17	14	
76	Мустафа Обаси Mustafa Obası	56					41	7				46	17			
77	Хеоказ Heokaz			15		2	1		20	7	3	6		42	35	
78	Никоман Nikomani			27		3			28	4	2			35	25	4
79	Новоселани Novoselani			44	46	3			57	14	3			30	14	
80	Ново Село Yeni Köy								10	5	1			14	7	
81	Ново Село- Дервен Yeni Köy-Derven			21										30	5	
82	Патетино Patetino			22	2	2			26	6	2			38	33	2
83	Патрик Patrik			3					15	5				21	19	
84	Пенуш Penuş	2		26	1		1		32	3	7	2		44	38	1
85	Пестришино Pestrişino			15	3	1			24	5	2			21	17	1

86	Петрашино Petrašino	2		11	2	1	2		13	5	2	1		17	14	
87	Пишица (Долно) Pišica(Aşağı)	1		45	8	2			55	22	5	12	1	42	44	2
88	Пишица Pišica			5					5	2				10	1	
89	Пешта Pešta			44	1				49	8	3			64	46	
90	Пиперово Piperovo			31	7	5			44	15	2			57	37	5
91	Плана Plana			15					13	7						
92	Плешанци Pešanci			34	3	2	2		38	13	1	2	1	70	61	2
93	Почивал Počival			45	11				36	12	1			35	21	
94	Преход Prehod			56	15				72	18	4			72	27	1
95	Припечани Pripečani			19					12	4				25	27	
96	Прчево Prčevo			18	2	1			21	11	3			49	29	
97	Пуздерковци Puzderkovci			31	2				43	12	2	3		91	49	
98	Пухче Puhče			21	1				18	7	1			20	20	
99	Радање Radanya	2		51		8	5		51	12	2			84	64	2
100	Рајница Rajnica			2					4	2				4	3	
101	Рулјак Rulyak	2		15			4	2	13	3		8		5	4	
102	Сари Хамзали Sari Hamzalı	19					27	4				21				
103	Цвети Николе Sveti Nikole			159	10	11			245	47	9			252	93	8
104	Селце Selce	3		49	8				58	16	4	2	1	56	53	5
105	Серчилер Serçiler						5	4				10	1			
106	Скандалци (Големо) Skandalci(Büyük)	2		9					4	1		3		23	37	2
107	Скандалци (Мало) Skandalci(Küçük)	4		7			6		3	1		8	1	5	3	
108	Смоква Smokva						16	8				30				
109	Софилар Sofiler	16					38	4				31				
110	Стануловци Stanulovci			25		9			34	10	3			60	24	3
111	Степанци Steranci			30	1	1			35	3	3	3	3	21	22	3
112	Стрмош Strmoš			49	3	3			55	22	5			64	42	2
113	Стројманци			16	5	3	1		20	8	3			42	47	

	Strojmanci															
114	Строиславци Stroislavci	1		62	6	4	2		81	14	6	7	2	63	56	8
115	Стубол Stubol			13	7				62	11	2	4		77	65	1
116	Судик Sudik			17		3			31	5	2			35	11	
117	Суво Грло Suvo Grlo	1		18	3		20	10	22	6	3	40	3	40	38	1
118	Тарахинци Tarahinci	4		50	1				80	11	3			77	83	4
119	Тополница Topolnica	2		45	9		3		52	15	3	13	5	21	21	
120	Тошилово Tošilovo								29	14	1			45	53	2
121	Трогерци (Горно) Trogerci (Yukarı)			94	15	3			71	8	6			70	30	
122	Трогерци (Долно) Trogerci(Aşağı)								45	6	6			45	45	2
123	Троло Trolol			109	6	6			124	21	10			105	40	5
124	Тухор Tuhor			39	3	5			41	10	2			51	38	2
125	Убого Ubogo			28	7				38	12	2			50	48	5
126	Уланци Ulançi								52	10				60	42	4
127	Уларци Ularçi	2		14	1		3		14	4	2	4		10	9	
128	Хамза Бејли Hamza Beyli	22	4				20	16				28	5			
129	Хаџи Ахметли Hacı Ahmetli	9	1				18	4				18				
130	Хизир Факих Hızır Fakih	23					18	6				21	4			
131	Хранченци Hrançenci			81	9	5	1		94	25	8			84	52	4
132	Црковци Crkovci	2		15	2	1	3		18	7	2	4		17	15	
133	Црвулево Crvulevo	4	1	20			8	1	14	5	1	6	3	20	6	
134	Чашица Çaşıca			4		1			14	2				39	8	
135	Сталковица Ştalkovica			56	1	1			27					21	16	
	Toplam	355	51	3.839	432	157	540	130	4.822	1.255	291	804	102	5.382	3.425	203

XVI. yy. İştip Kazası köy nüfusunu incelediğimizde, Müslüman nüfus için yeni kurulan köyler olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte Hristiyan köyü olan 37 köye, daha sonra Müslümanların yerleşmesiyle köylerde Hristiyanlar ve Müslümanlar birlikte yaşamışlardır. Luboten isimli köydeki nüfus 1519 ve 1550 yıllarında tamamen Hristiyan iken 1570 yılında köy nüfusunun tamamen Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüze kadar İştip civarında var olan Buçum, Kuçica, Penuş, Radanye, Selce, Topolnica, Poçuval gibi köyler aynı isimle anılmaya devam ederek varlığını sürdürmüştür ve bu köyler bugün de Türklerin yaşamakta olduğu köylerdir.

D. XIX. Yüzyıl Nüfusu

XIX. Asrın başından itibaren büyük bir Makedon nüfusu İştip'e göç etmiş; gelen Makedon halk Yeniköy/Ново Село Mahallesi yerleşmiştir. İkinci bir Makedon Mahallesi olarak Kazancı ve Sveti Vangel Mahallesi Kurulmuş, Eski Konak ve Yahudi Mahallesi ile yakınlaşmıştır. Şehrin büyümesi ve genişlemesi de XIX. asırda başlamış ve Türklerin de buralara yerleşmesiyle Türklerle Makedonlar bu mahallelerde birlikte yaşamışlardır.¹⁶⁶

1800-1817 yıllarında İştip'te 3.000-4.000 kişi yaşamaktadır. Yaklaşık 20 yıl sonra 1830 yıllarında İştip nüfusu 15.000-20.000 kişiye ulaşmıştır. Bunların 1.570 hanesi Türk, 1.200 hanesi Hristiyan, 200 hanesi Roman ve 30 hane de Yahudi olmak üzere toplamda 3.000 hane hayatını bu şehrin sınırları içerisinde devam ettirmiştir.¹⁶⁷

Kamusü'l-Âlâm'a göre 1889 yılında İştip Kazası'nın nüfusu 23.734 kişiden oluşmaktadır bunların yarısı Müslüman ve Türk, kalan kısmı ise Bulgar (Makedon), Rum ve diğerleridir.¹⁶⁸

H. 1314 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesinde İştip Kasabası'nın 8 Müslüman, 3 Hristiyan, 1 Yahudi ve 1 Roman olmak üzere 13 mahalleden ve 3.016 haneden oluştuğu kaydedilmiştir.¹⁶⁹

1899 yılına gelindiğinde ise İştip'te 20.900 kişi yaşamakta ve bunların içerisinde 8.700 Türk, 10.900 Hristiyan, 800 Yahudi, 500 Roman bulunmaktadır. Ofçabolu ve

¹⁶⁶ Zaim, a.g.e., s. 63.

¹⁶⁷ Zaim, a.g.e., s. 61.

¹⁶⁸ Sâmi, *Kamusul -A'lâm*, a.g.e., s. 973.

¹⁶⁹ KVS H. 1314, s. 133.

İŖtip merkezine bağlı olan 131 köyle birlikte İŖtip Kazası'nda yaŖayan 49.607 kiŖiden 22.492'si Hristiyan, 25.675'i Türk, 800'ü Yahudi, 640'ı Roman'dır ve bu sayı Osmanlının bölgeden çekiliŖine kadar aŖaęı yukarı aynı kalmıŖtır.¹⁷⁰

E. XX. Yüzyıl Nüfusu

İŖtip'in nüfusu XIX. yüzyılda 20.000 iken, 1912'de 15.314'e düŖmüŖtür.¹⁷¹ Bregalnica Belediye Başkanının 1914 yılında verdiği bilgilere göre Yeniköy'le birlikte 13.314 kiŖiden oluŖan İŖtip nüfusu içerisinde 7.211 Makedon, 5.590 Müslüman (Türk ve Roman), 530 Yahudi ve diğer etnik gruplar bulunmaktadır. Bu verilen sayıların doğru olduğu düşünölmektedir. Görölen azalmanın sebebi ise Makedonların savaŖlarda ölmeleri ve Türklerin göç etmiŖ olmalarıdır.¹⁷²

Balkan SavaŖlarından sonra 1921 yılında İŖtip nüfusu 11.191, 1929'da 12.000, 1931'de 11.895, 1937'de ise 12.437 kiŖiye çıkmıŖtır. 31.03.1953 tarihinde yapılan sayıma göre İŖtip nüfusunun 13.854 kiŖiden oluŖmaktadır ve bunların 11.528'i Makedon, 1.426'sı Türk, 653'ü Roman geriye kalanlar ise diğer etnik gruplara mensuptur. İŖtip'in nüfusu 1955'te 15.054 kiŖiye, 1957 sonunda 16.752 kiŖiye, 1964'te ise 22.000 kiŖiye yükselmiŖtir. Köylerle birlikte nüfus 39.664 kiŖiye ulaŖmıŖtır. 20. Yüzyılın ortalarında nüfusun çoğunluğu Makedonlardan oluŖarak artmıŖtır.¹⁷³

F. Türkiye'ye Göç

1912-1913 Balkan SavaŖlarının baŖladıęı dönemde İŖtip'ten göç eden Türk aileleri daha çok büyük çiftlik sahibi zengin insanlardır. Bunların baŖında; Naci Bey, Celal Bey, Ahmet Bey, Ali Bey, Abdurrahman Bey, Ziya Bey, Kazım Bey ve diğerleri bulunmaktaydı.¹⁷⁴

En büyük göç ise 1921-22 ve 1953-57 yılları arasında olan göçlerdir. Bu göçler siyasi gaye ile tanzim edilen, sürekli bir zorbalık ve baskının sonucu olarak telaŖ içinde, biran önce Anavatana ulaŖma arzusuyla yapılan göçlerdir. 1953-57 yılları arasında beŖ

¹⁷⁰ Apostolski, s. 313.

¹⁷¹ Zaim, a.g.e., s. 62.

¹⁷² Apostolski, s. 313.

¹⁷³ Zaim, a.g.e., s. 62.

¹⁷⁴ Zaim, a.g.e., s. 63.

yıl gibi kısa bir süre içinde 104.372 Türkün Anavatan Türkiye'ye göç etmesi bunu gösterir.¹⁷⁵

TABLO 5: İştîp'ten Türkiye'ye Göç Verileri¹⁷⁶

Yıllar	Aile Sayısı	Nüfus Sayısı
1950-56	14.902	59.883
1957	8.292	30.255
1958	4.351	14.234
Toplam	27.545	104.372

Anavatan Türkiye'ye göç edenler genel olarak Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleşmişlerdir.¹⁷⁷

III. İKTİSADİ HAYAT

İştîp şehri, jeopolitik konumu itibarıyla tarih boyunca askerî ve ticarî yolların üzerinden geçmesi sebebiyle stratejik öneme sahip bir merkez olmuştur.¹⁷⁸ Şehrin; Selânik, Serez, İstanbul, Belgrad yolları üzerinde olması ve Balkan yarımadasındaki pazarların bağlantı noktasında bulunması sebebiyle şehir her bakımdan gelişmiştir. “İştîp Yolu” ismiyle anılan ticaret yolu, şehri Sofya ve Selanik'e bağlamaktadır.¹⁷⁹ Yine bu sebeple İştîp'in ticari durumu da gelişmiş, aktif bir ticaret merkezi ve Makedonya'nın güneyinde gelişmiş bir kasaba olmuştur.¹⁸⁰ Zengin Türklerin yanı sıra Makedonlar ve Yahudiler de ticaretle uğraşmıştır. İştîp'teki ticaretin gelişmesinde önemli rol oynayan bir diğer faktör de bölgede kurulan pazarlar ve panayırlardır. İştîpli zanaatkârlar ve tüccarlar Vinica ve Konçe pazarlarında giderek satış yapmakta ve ayrıca Prilepe, Üsküp, Nevrokop ve Ser şehirlerinde kurulan panayırlara katılmaktadırlar. Bunlar arasından Ser şehrinde düzenlenen panayır tüm Balkanlarda önemli bir ticaret merkezi hâline gelmiştir.¹⁸¹ İştîpli tüccarlar bu panayırlarda bakır ürünler, el dokuması kilimler, güğüm, ibrik, tabak, süs eşyası gibi ürünleri satmaktaydılar. Buralara giden tüccarlar dünyanın farklı yerlerinden gelen meslektaşlarıyla tanışma ve ticaretlerini geliştirme

¹⁷⁵ Zaim, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁶ Zaim, a.g.e., s. 68.

¹⁷⁷ Sebahaddin Zaim, “Son Yugoslavya Muhacirleri Hakkında Rapor” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 19, sayı 1-4, İstanbul, 1957, s. 446.

¹⁷⁸ Zaim, a.g.e., s. 75.

¹⁷⁹ Apostolski, a.g.e., s. 325.

¹⁸⁰ Zaim, a.g.e., s. 75.

¹⁸¹ Apostolski, a.g.e., s. 324.

imkânına sahip olurlardı. Bundan dolayı İştıpli tüccarların Belgrad, Sofya, Viena, Milano, Münih gibi uzak beldelerle ticaret yaptıkları görülmektedir. Selânik'ten alış-veriş yapan bazı İştıpli tüccarların, Selânikli tacirlerle ortaklık yaptıkları ve hatta Selânik'te mağaza açtıkları bilinmektedir.¹⁸²

A. İthâlât-İhrâcât

İştıpli tüccarlardan bir kısmı, İstanbul ve Selânik'ten getirdiği malları Koçana, Kratova, Radovişte, Palanka kazalarına da dağıtmaktadırlar.¹⁸³ Getirilen eşyalar; giyim eşyası ile gaz ve benzeri yanıcı maddeler gibi zaruri ihtiyaç malzemeler ile tuz, sabun, kahve, şeker gibi ev gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir ve toplam ithalat senelik 5.000.000 kuruşa ulaşmaktadır.¹⁸⁴ İhraç edilen ürünler ise; senelik 4.000.000 okka (1283 gr lık eski bir ağırlık birimi)¹⁸⁵ buğday, 500.000 okka çavdar, 500.000 okka arpa, 10.000 okka hayvan yemi olarak kullanılan alef¹⁸⁶, 15.000 okka afyon, 120.000 haşhaş ile 50.000 baş kadar koyun ve koç, 50.000 okka yapağı, 40.000 koyun, keçi, kuzu derisidir.¹⁸⁷

19. yüzyılın ilk yarısında İştıp'te icra edilen 25 meslek ve 400-450 dükkân bulunmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise meslek sayılarının 35'e ve dükkân sayılarının da 500'e çıktığı ve ayakkabıcılar, kazancılar, leblebiciler, demirciler ve benzeri meslek gruplarına has çarşıların kurulduğu görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Bregalnica ve Otinya nehirleri üzerinde Türkler, Makedonlar ve Yahudiler tarafından işletilen çok sayıda değirmen bulunmaktadır.¹⁸⁸ İştıp'te tarım ve zanaatkârlığın gelişmesiyle ticaret de gelişmiştir.¹⁸⁹ Tüccarlar İştıp'te özel depolar ve Pirinç Han gibi hanlar inşa etmişlerdir.¹⁹⁰

¹⁸² Apostolski, a.g.e., s. 325.

¹⁸³ KVS H. 1314, s. 133.

¹⁸⁴ KVS H. 1314, s. 134.

¹⁸⁵ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 1118.

¹⁸⁶ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 26.

¹⁸⁷ KVS H. 1314, s. 134.

¹⁸⁸ Apostolski, a.g.e., s. 323.

¹⁸⁹ Apostolski, a.g.e., s. 323.

¹⁹⁰ Apostolski, a.g.e., s. 325.

B. İcrâ Edilen Meslekler

Şehirde bulunan hane reislerinin faaliyet gösterdikleri meslekleri altı bölüme ayırarak inceleyebiliriz: tarım ve hayvancılık, giyim sektörü, gıda sektörü, inşaat ve taşımacılık, esnaf ve tüccarlar ve herhangi bir mesleği bulunmayanlar:

1. Tarım ve Hayvancılık

İştîp arazisi genel itibariyle dört bölüme ayrılırsa; bunlardan dörtte biri taşlık, dörtte biri tozlu, kumlu arazi ve dörtte ikisi tamamıyla verimli tarım arazisidir. Arazinin üçte ikisinden ziraatla faydalanılmaktadır. Osatka buğdayı, arpa, yulaf, mısır, haşhaş¹⁹¹ çavdar, susam, fasülye, tütün ve bunlara benzer her türlü zahire ve sebze¹⁹² üretilir. Ahâlinin servet kazanmasına yol açan tarım ürünü, haşhaştır. Üretilen haşhaş çoğunlukla ihraç edilir. Şehir halkının en kârlı ticaretleri tarımdan olduğu için tarıma istek ve rağbetleri çoktur.¹⁹³ Sevkiyat güçlüğüne rağmen ihracat gelişmiştir ve ihraç edilen ürünler arasında pastırma, yün, pamuk, buğday, nohut, susam, afyon, mısır, yumurta, kuru erik, tarak yapımında kullanılan dana boynuzu¹⁹⁴, üretilen zahire ile az miktarda tütün ve pirinç¹⁹⁵ bulunmaktadır.

XIX. yüzyılda İştîp'te yaşayan 1.980 hane reisinden 95'i tarımla uğraşmaktadır. 27 hane reisinden meydana gelen ziraatla uğraşan küçük üretici grubundan 15 hane reisi Müslüman, 12 hane reisi ise Hristiyan'dır.¹⁹⁶ Ziraatla uğraşan kişilerden özellikle Müslümanlar bu işe çok önem vermektedirler ve kendi topraklarında eski tarım aletlerinin yanı sıra yeni tarım aletlerini de kullanmaktadırlar.¹⁹⁷ Ayrıca 290 hane reisinin mesleği ırgatlık ve 7 hane reisinin mesleği bahçıvanlıktır.¹⁹⁸

Ticaretin asıl unsurunu çiftçilik oluşturduğu için zenginler çoğunlukla çiftlik sahipleridir.¹⁹⁹ Çiftlikler İştîp'in merkezinde, köylerinde ya da İştîb'e yakın diğer merkezlerde bulunmaktadır. Ayrıca esnaflık ve tüccarlıkla uğraşanların çoğunun da çeşitli yer-

¹⁹¹ KVS H. 1304, s. 187.

¹⁹² SNMU H. 1291, s. 137.

¹⁹³ KVS H. 1304, s. 187.

¹⁹⁴ Zaim, a.g.e., s. 75.

¹⁹⁵ KVS H. 1304, s. 187.

¹⁹⁶ Fatma Nihan Evcil, *XIX. Yüzyıl Ortalarında İştîb Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s.17

¹⁹⁷ KVS H. 1314, s. 233.

¹⁹⁸ Evcil, a.g.t., s. 18.

¹⁹⁹ KVS H. 1314, s. 133.

lerde çiftlikleri vardır. XIX. yüzyılda 68 hane reisinden oluşan çiftlik sahipleri grubunun tamamını Müslüman hane reisleri teşkil eder. Bununla birlikte 10 hane reisi çoban ve 2 hane reisi sığırtmaç olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁰

H.1304 yılında şehirde 23.734 kişi yaşamaktaydı ve ovalarının genişliğinden dolayı şehir halkında 127.200 koyun, 26.972 keçi, 4.790 öküz, 1350 inek, 1.785 yük beygiri, 2.070 kısarak, 650 tay, 105 katır, 6.126 merkep bulunmaktaydı.²⁰¹

2. Giyim Sektörü

Bu meslek grubunda en çok icra edilen ilk iki meslek terzilik ile pabuççuluktur. Diğer meslekler; çarıkçılık, kemercilik, kürkçülük, takkecilik, terlikçilik ve yemeniciliktir. Şehirde ayakkabı çeşitleri üretmek amacıyla icra edilen 4 ayrı meslek grubu vardır. Şehirde genelde köylülerin kullandığı, sığır derisinden imal edilen ve kenarlarındaki deliklerden deri şerit geçirmek suretiyle ayağa bağlanan bir çeşit ayakkabı olan çarık²⁰²; kısa kenarlı kırmızı veya diğer renklerde kaba deriden imal edilen yemeni²⁰³; kunduranın içinden ve çorapsız giyilen hafif ayakkabı ya da tahta pabuç demek olan terlik²⁰⁴ ile ökçesiz ayakkabı olan pabucun²⁰⁵ üretimi yapılmaktadır.²⁰⁶ Ayrıca kundura, yemeni, pabuç gibi ürünlerin şehir içerisinde kullanılanlardan fazlası civar kazalara ihraç edilmektedir.²⁰⁷

Dokumacılık alanında en çok karşımıza çıkan mesleklerden biri, kıldan çul vesaire dokuyan ve satan müy-tâblıktır.²⁰⁸ İkinci sırada ise, yünden yapılmış kaba kumaş ve bu kumaştan yapılan geniş giyecek²⁰⁹ olan abacılık gelmektedir. Özellikle Rumeli şehirlerinde bir hayli yaygın olan abacılık İştîp'te de yoğun olarak yapılmaktaydı. Yünden aba ve bez, keçi kılından çul ve çuval, yünden kırmızı ve diğer renklerde yastıklık ve minderlik, ve kuşak gibi şeyler imal edilerek şehir içinde kullanılmaktaydı.²¹⁰ Ayrıca

²⁰⁰ Evcil, a.g.t., s. 17.

²⁰¹ KVS H. 1304, s. 188.

²⁰² Şemseddin Sâmî, *Kamus-i Türki*, İstanbul, Enderun yay. 1989, s. 498.

²⁰³ Sâmî, *Kamus-i Türki*, a.g.e., s. 1555.

²⁰⁴ Sâmî, *Kamus-i Türki*, a.g.e., s. 400.

²⁰⁵ Sâmî, *Kamus-i Türki*, a.g.e., s. 338.

²⁰⁶ Evcil, a.g.t., s. 21.

²⁰⁷ KVS H. 1314, s. 133.

²⁰⁸ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 697.

²⁰⁹ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 2.

²¹⁰ SNMU H. 1291, s. 137.

ipekçi, ipek işleyen, ipek satan²¹¹ anlamına gelen kazazlık da yapılmaktaydı. Urgancılar²¹², basmacılar, keçeciler ve dokunan kumaşı veya ipi istenilen renge boyayan ve bunun için gerekli boya ları î mâl eden boyacı ustaları da şehirde halka hizmet veren diğer meslek erbâbı idi.²¹³

3. Gıda Sektörü

Şehirde yiyecek ve içecek üreten esnafın oluşturduğu mesleklerin en yaygın olanları bakkallık, unculuk ve aktarıktır. Bunun yanında aşçı, balıkçı, bozacı, değirmenci, ekmekçi, fırıncı, kasap, leblebici, tuzcu, yemişçi de bulunmaktadır.²¹⁴

4. İnşaatçılık ve Taşımacılık

İnşaat alanındaki mesleklerden en yaygını olan dülgerliği kerestecilik takip etmektedir. Bunların yanında kirişçiler ve taşçılar da inşaat alanındaki diğer meslek grupları olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁵

Şehirde taşımacılıkla uğraşanların sayısı saydığımız mesleklere oranla hayli azdır. Taşımacılık alanında bulunan 3 meslek; arabacılık, araba ve hayvanlara yük taşıyanlara verilen isim olan kiracılık ve katırcılıktır.²¹⁶

5. Esnaf ve Tüccarlar

XIX. yüzyılda 1.273 hane reisinden meydana gelen esnaf ve tüccarlar toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturur. Esnaf ve tüccarların 1.136'sını mesleğinde ihtisalaşmış olan ustalar oluşturur. Hane reisi olarak gösterilen 131 kalfa ve 6 çırak vardır. İştîp Kazasında halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere icra edilen 78 çeşit meslek bulunmaktadır. Meslek sahipleri çoğu zaman imalat ve satış işlemini bir arada yürütmektedir.²¹⁷

Bu bölümde rağbet gören meslekler arasında dericilik, kuyumculuk, eğer, koşum takımları yapan, deri üzerine sırma ve ipekle işleyerek çeşitli maddeler yapan ve sa-

²¹¹ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 500.

²¹² Apostolski, a.g.e., s. 289.

²¹³ Evcil, a.g.t., s. 25.

²¹⁴ Evcil, a.g.t., s. 23.

²¹⁵ Evcil, a.g.t., s. 33.

²¹⁶ Evcil, a.g.t., s. 33.

²¹⁷ Evcil, a.g.t., s. 27.

tan²¹⁸ saraçlık²¹⁹, demircilik²²⁰ sayılabilir. Bunun yanı sıra kalaycılık, nalbantlık, kayış, eldiven gibi eşyaların yapıldığı tabaklanmış deriyle²²¹ uğraşan cîrcilik, yine tabaklanmış deriyle ilgilenen saatçilik, çömlekçilik, tütünle ilgili işlere bakan çubukçuluk, pamuk, yatak, yorgan yapan hallâclık, kalburculuk, kantarcılık, kazgancılık, kovacılık, mumculuk, orakçılık, sabunculuk, semercilik, tenekecilik ve urgancılık da şehirde icra edilen meslekler arasındadır.²²²

Ticarete hevesli olan Türkler iyi organize olmuş; esnaf ve zanaatkârlar birleşerek işçi, kalfa, ustalar çalışıp seri üretime geçmişlerdir. Bakırcılık, çömlekçilik, mutafçılık, urgancılık, yularcılık, semercilik, orak, saban ve benzeri ürünlerin imalatı gelişmiş ve bu ürünler Vodina, Nevrokop, Serez, Kostur gibi yerlere de gönderilerek oralarda satılmıştır. Çarıklar, kemer ve silahlar için kütükler ve atlara semerler yapıp Prizren, Elbasan ve İpek'e gönderilip satılmıştır. Önceki dönemlerde bu eşyalar için Selanik, İstanbul, Sofya, Belgrad, Viyana, Dresten, Laibzig, Paris ve Londra'ya kadar gidilmiştir. Balkan Harbi'ne kadar İştîp'te gelişen sanatlar bütün Güney Makedonya'da duyulmaya başlamıştır.²²³ Evliya Çelebi, İştîp çakısının ününün Balkan Yarımadası'nı aştığını söyleyerek Rum, Arap ve Acem'in avcıları arasında meşhur olduğundan ve genellikle hediye olarak götürüldüğünden de bahsetmektedir.²²⁴

Şehirde 19. yüzyılda ticaret alanında icra edilen meslekler olarak arpa tüccarlığı, odunculuk, eskicilik, hayvan vesair malları ucuza alıp pahalıya satan matrabâzlık,²²⁵ at yetiştiren ve at satan canbazlık, kömürcülük, samancılık ve çıracılık sayılabilir.²²⁶

Esnaf ve tüccarlıkla geçinen hâne reisleri arasında son grubu çeşitli hizmetleri yerine getirenler alır. Bunlar arasında en yaygın meslek tütün ve tütün mamülleri satmakla geçinen duhancılığın ardından ikinci olarak berberlik, onun ardından meyhanecilik, ardından kahvehanecilik gelmektedir. Bunlardan başka tellallık, tellaklık, çeşmeci-

²¹⁸ Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, a.g.e., s. 714.

²¹⁹ KVS H. 1314, s. 133.

²²⁰ Apostolski, a.g.e., s. 289.

²²¹ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s.144.

²²² Evcil, a.g.t., s. 29-30.

²²³ Zaim, a.g.e., s.75.

²²⁴ Çelebi, a.g.e., s. 138.

²²⁵ S3ami, *Kâmûs-ı Türkî*, a.g.e., s. 1363.

²²⁶ Evcil, a.g.t., s. 27.

lik, hancılık, hamamcılık ve seyislik (at bakıcısı) yapanlar vardır. Ayrıca varoş mahallesinde de bir tane de hekim mevcuttur.²²⁷

6. Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanlar

Şehirde herhangi bir mesleğe sahip olmayan hane reisleri arasında sayıca en fazla olanlar ihtiyarlar ve yetimlerdir. Müslüman kadın hane reisleri, hasta hane reisleri, meczuplar, emekliler ve çok az sayıda belirli bir mesleğe mensup olmayanlar bu gruba dâhil diğer üyelerdir. Bu kimseler genellikle geçimlerini iâneyle sağlamaktadırlar.²²⁸

²²⁷ Evcil, a.g.t., s. 35.

²²⁸ Evcil, a.g.t., s. 43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞTİP'TE EĞİTİM-ÖĞRETİM VE MİMARİ YAPI

I- EĞİTİM-ÖĞRETİM

Osmanlı Devleti, İslâmî esaslara göre yönetilen bir devlet olduğundan dolayı bütün sistem ve kurumlar gibi eğitim ve öğretim sistemi de İslâmî eğitim usullerine göre şekillenmiştir. Eğitim ve terbiyeyi hayatın bir parçası kabul eden Osmanlı Devleti'nde Mekteb, Rüşdiye, Medrese gibi örgün eğitim kurumlarının yanında Câmîî, Tekke, Zâviye, Kütüphane, Ulemâ Evleri gibi yaygın eğitim kurumları da her dönemde halkın hizmetinde olmuşlardır.²²⁹

A. İbtidâî Mektepleri

İlk eğitim ve öğretimi veren bu mektepler, 5-6 yaşlarındaki çocuklara okuma yazmayı, bazı dini bilgileri ve dört işlemden ibaret olan matematik dersini vermiştir. Selçuklular döneminde "sıbyan mektebi" denilen bu mektepler için Osmanlı döneminde bu ismin yanında "darü't-ta'lim, darü'l-ilm, muallimhane, mahalle mektebi, taş mektep, mekteb-i ibtidaiyye" gibi isimler de kullanılmıştır. Bu mekteplerin hocalarına "mualim", yardımcılarını "kalfa" (halife), öğrencilerine "talebe, tilmiz, suhte, puser" veya "şâkird" denilmiştir.²³⁰ Osmanlı döneminde XIX. yüzyılda mektep kelimesi bütün öğretim kurumlarını içine alacak bir genişlik kazanmış hatta fakültelerin adında bile yer almıştır.²³¹

Osmanlı sıbyan mekteplerinin programları başlangıçtan itibaren çeşitli değişiklik ve gelişmeler göstermiştir. II. Mahmud tarafından 1824'te çıkarılan "ta'lim-i sıbyan hakkındaki ferman"da öncelikle zaruri dini bilgilerin öğretilmesi şart koşulmuş ve

²²⁹ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İz yayıncılık, y.y.y., t.y., s. 243-284.

²³⁰ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 244.

²³¹ Cahit Baltacı, "Mektep" *DİA*, C. 29, Ankara, 2004, s. 6.

Kur'an talimi, tecvid ve ilmihal okutulması istenmiştir.²³² Tanzimat'ın ilanından bir süre önce 1838'de mektepler küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılmış, küçük mahalle mekteplerinde Kur'an öğretilmesi; camilerin yakınında yer alan büyük mekteplerde ise (sınıf-ı sâni) Türkçe inşa, Tuhfe-i Vehbi, Nuhbe-i Vehbi, Sübha-i Sıbyân gibi lugatlarla Birgivi'nin Akâid Risâlesi gibi kitaplar, ahlâk risaleleri okutulması, hat ve kitabet öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Ardından sarf ve nahiv dersleri de programa dâhil edilerek bu mekteplere Rüşdiye adı verilmiştir.²³³ 1846'da dört yıllık eğitim veren sıbyan mekteplerinde elifba, Kur'an-ı Kerim, ilmihâl, tecvid, Türkçe, lügat, muhtasar "ahlak-ı memdüha" risaleleri okutuluyor, sülûs ve nesih yazılar öğretiliyordu. Tanzimat'tan sonra üç yıllık “*Mekteb-i İbtidâî*” olarak faaliyet gösteren bu okulların programları elifba, Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilmihal, ahlak, sarf-ı Osmanî, imlâ, kıraat, özet tarih-i Osmanî, muhtasar coğrafya-yı Osmanî, hesap ve hüsn-i hattan oluşmaktaydı.²³⁴ Mekteb-i İbtidâîler açıldıktan sonra da klasik dönem eğitim kurumları olan Sıbyan Mektepleri eğitim öğretime devam etmiş ve Cumhuriyet devrine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.²³⁵

Sıbyan mekteplerinin hocaları genellikle medrese mezunu, cami ve mescidlerde imam-hatiplik veya müezzinlik yapan kişilerdir. Kız çocuklarına mahsus mekteplerin hocaları ise Kur'an-ı Kerim bilen, Sübha-i Sıbyân ve Tuhfe-i Vehbi gibi risaleleri okumuş yaşlı kadınlardı. 1868'de sıbyan mekteplerine hoca yetiştirmek üzere İstanbul'da bir Darümuallimîn-i Sıbyan açılmış ve ancak bu okullardan mezun olanların sıbyan mekteplerine hoca olabileceği belirtilmiştir.²³⁶

Hız. Muhammed'in, “İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır” demesine rağmen mekteplerin ilk örneği olan Abbasi Dönemi küttâblarında sadece erkek çocuklar öğrenim görürken Osmanlı döneminde kız çocuklarının da erkek çocuklarla birlikte bu ilk mekteplerde eğitim görmüştür. Bunun yanında, sadece erkek veya kız çocuklarına ait mektepler de dikkat çekmektedir.²³⁷ Bundan başka Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yerlerde bir de gayr-ı müslim sıbyan mektepleri de karşımıza çıkmaktadır.

²³² Cahit Baltacı, “Eğitim Sistemi”, a.g.m., s. 244.

²³³ Baltacı, “Eğitim Sistemi”, a.g.m., s. 245.

²³⁴ Baltacı, “Mektep”, a.g.md., s. 7.

²³⁵ Baltacı, “Eğitim Sistemi”, a.g.m., s. 245, 265.

²³⁶ Baltacı, “Mektep”, a.g. md., s. 7.

²³⁷ Baltacı, “Eğitim Sistemi”, a.g.m., s. 245.

Evliya Çelebi, 17. yüzyılda İştîp'te 11 adet sıbyan mektebi bulunduğunu bildirmiş ve Karakadı Mektebi, Cumâ Mahallesi Mektebi, Hamam Mektebi ve Sinan Bey Mektebi olarak 4 mektebin ismini kaydetmiştir.²³⁸ Burada zikredilen 11 Mektepten beşincisinin Mustafa Efendi Mektebi²³⁹ olduğu Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından kaydedilmiş fakat geriye kalan 7 mektebin isimleri bulunamamıştır.

H. 1291/1874-1875 yılına ait Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye kayıtlarına göre İştîp Kazâsı'nda 22 Müslüman Sıbyan Mektebi yer almış ve buralarda 351 şâkirdân, 15 Sıbyan Gayr-i Müslim Mektebinde 870 şâkirdân²⁴⁰ eğitim görmüştür.

H. 1304/1886-1887 tarihli Kosova Vilâyeti Salnâmesinde ise kasaba içinde bulunan mekteb-i İbtidâi ve Sıbyân mekteplerinin eğitim usullerinin yeni eğitim sistemine çevrildiğinden bahsedilmektedir. İslami eğitim veren tam teşekküllü bir ve normal üç-dört mektebi ibtida-i ve altı adet sıbyan mektebi mevcuttur. Şehirde iki Hristiyan mektebi bulunmaktadır ve ikisi de mükemmeldir. Bu mekteplerde 10 muallim görev yapmaktadır. Muallimlerden biri Bulgar mektebinden mezun olduğu için yıllık 90 lira maaş almaktadır. İki Hristiyan mektebinde 493 erkek 100 kız öğrenci eğitim görmektedir.²⁴¹

H. 1311/1893-1894 ve H. 1314/1896-1897 yıllarında “Zükur İbtidai Mektebi” adıyla hizmet vermekte olan mektepte Muallimi Evvel Osman Fevzi Efendi ve Muallimi Sâni İbrahim Efendi, 120 şâkirde eğitim vermekteydiler.²⁴²

B. Rüşdiye Mektebi

1835 yılında II. Mahmut döneminde Sıbyan mekteplerinin yetersiz oldukları görülerek bu okullara sınıf-ı sani olarak açılan padişahın isteği üzerine Rüşdiye olarak adlandırılan Rüşdiye Mektepleri; başlangıçta 4 yıl iken daha sonra 6 yıla çıkarılmıştır. İlk etapta sadece Müslüman çocuklarının alındığı Rüşdiyelere 1867 yılından itibaren gayrimüslim çocukları da alınmaya başlanmış, bu amaçla da aday öğrencilere Türkçe seviye tespit sınavı yapılmıştır.²⁴³

²³⁸ Çelebi, a.g.e., s. 136, 137.

²³⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, C. III. 3. Kitap, s. 66

²⁴⁰ SNMU H. 1291, s. 137.

²⁴¹ KVS H. 1304, s. 185-187.

²⁴² KVS 1311, s. 102, KVS 1314, s.132.

²⁴³ Cahit Baltacı, “Eğitim Sistemi”, a.g.m., s. 265.

Tanzimat döneminde rüşdiyelerin mezunları genellikle devlet bürokrasisinde memur olarak istihdam edilmiştir.²⁴⁴

Osmanlı eğitim sistemini Fransız eğitim sistemi örnek alınarak üç kademeli olarak yapılandırılan 1869 tarihli Maarif-i Umûmiyye Nizamnamesiyle, erkek ve kız rüşdiyelerinin açılış esasları ve programları yeniden düzenlendi. Buna göre nüfusu 500 haneyi geçen her yerleşim biriminde birer erkek rüşdiyesi, şimdilik vilayet merkezlerinde, daha sonra büyük şehirlerde birer kız rüşdiyesi açılacaktı. Nüfusu karma olan yerleşim birimlerinde söz konusu dini grubun hane sayısı 500'ü geçmek kaydıyla hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için rüşdiye açılacaktı. Bu okulların yapım masrafı ile öğretmen maaşları yerel maarif idaresi sandığına karşılanacaktı.²⁴⁵ Her rüştiyeye talebe sayısına göre bir veya iki öğretmen, bir gözetmen gönderilecek ve ayrıca bir hademe görevlendirilecek; Muallim-i evvele 800, Muallim-i sâniye 500, gözetmene 250 ve hademeye 150 kuruş maaş verilecekti. Öğretim süresi sıbyan mektebi üzerine dört yıldız ve kız ve erkek Rüşdiyelerinin ders programları farklı olmasına rağmen aynı nizamnameye göre genel olarak ders programı; Mebâdi-i Ulûm-u Diniyye, Lisân-ı Osmânî Kavâidi, İmlâ ve İnşâ, Tertîb-i Cedîd üzere Kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye, Tersîm-i Hudûd, İlm-i Hesap, Defter Tutmak Usulü, Mebâdi-i Hendese, Târih-i Umûmî ve Târih-i Osmânî, Coğrafya, Jimnastik derslerinden oluşmaktaydı.²⁴⁶

Rüşdiyeler, Osmanlı Devleti'nde kız çocuklarının Sıbyan Mektebi üzerine öğrenim görme imkânına sahip olabildikleri ilk eğitim kurumları olmuştur. Ancak bu okul başlangıçta sekiz on yaşına gelen kız çocuklarını okula göndermeye alışkın olmayan halktan fazla ilgi görmediği için İstanbul'da kız rüştiyeleri açılmıştır. Bu okullarda ev idaresi, dikiş, ütü gibi dersler kadınlar tarafından verildiği halde teorik dersler için yeterli sayıda kadın öğretmen bulunmadığından bu dersler yaşlı erkek öğretmenlerce yürütülüyordu. Buna rağmen birçok aile kızlarını erkek öğretmenlerin görev yaptığı okullara göndermek

²⁴⁴ Cemil Öztürk, Rüşdiye, *DİA*, C.35, İstanbul, 2008, s. 301.

²⁴⁵ Cemil Öztürk, a.g.md., s. 301-302.

²⁴⁶ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 266.

istemediği için 1870'te İstanbul Sultanahmet'te kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek için bir kız öğretmen okulu (Darümuallimât) açıldı. Bu okulun açılışı, İslam dünyasında kızların ve kadınların eğitimi için olduğu kadar çalışma hayatı ve sosyal statü edinme bakımından da bir dönüm noktası teşkil eder. Böylece kızlara ve kadınlara rüşdiyeden sonra öğrenimlerini sürdürerek öğretmen olma ve ücretle kamu kurumlarında çalışma yolu açılmış oluyordu.²⁴⁷

Kosova Vilâyeti Salnamelerine göre İştip'te bir Mekteb-i Rüşdî bulunmakta²⁴⁸ ve 1291 yılında 70 şâkirdân²⁴⁹ eğitim görmektedir. H.1300 senesinde kayıtlı bulunan 72 şâkirdân Muallim-i Evvel Mehmet Efendi, Muallim-i Sani Seyit Efendi, Rik'a Muallimi Ahmet Fehmi Efendi'den eğitim almaktadır. Okulun hizmetine Bevvâb Behlül Ağa bakmaktadır.²⁵⁰ 1304 yılında 60 şâkirdânın tahsil gördüğü Rüşdiye Mektebinde Muallim-i Evvel Mehmet Efendi, Muallimi Sani Esad Efendi, Rikka Muallimi Yaşar Efendi ve Bevvâb Mehmet Ağa görev yapmaktadır.²⁵¹ H.1311-1314 yılları arasında mektepte 48 şâkirdân, Muallim-i Evvel Mehmet Tefik Efendi, Muallim-i Sani Mehmet Said Efendi, Rik'a Muallimi Yaşar Efendi'den ders okumakta ve okulun hizmetine Bevvâb Hüseyin Ağa bakmaktadır.²⁵²

C. Medreseler

İslam eğitim sisteminin temel kurumları olan Medreseler; orta ve yüksek eğitim ve öğretim veren okulların genel adıdır. Medreseler Osmanlı döneminde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimine denk gelen, İslami kimliği sebebiyle sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşır.²⁵³ Memleketin ihtiyaç duyduğu kültürü veren ve elemanları yetiştiren Medreselerin hocalarına *müderris*, öğrencilerine *talebe*, *suhte*, *dânişmend* denirdi.²⁵⁴ Gerek klasik dönemde gerek Tanzimat'tan sonra yeni dönemde eğitim veren Osmanlı medreselerini Umûmî Medreseler ve İhtisas Medreseleri diye ikiye ayırmak mümkündür. Umûmî Medreseler;

²⁴⁷ Cemil Öztürk, a.g.md., s. 301.

²⁴⁸ KVS, H. 1304 s. 185; KVS H. 1291, s. 137.

²⁴⁹ SNMU. 1291, s. 137.

²⁵⁰ KVS H. 1300, s. 72.

²⁵¹ KVS H. 1304, s. 184.

²⁵² KVS H. 1311, s.102, KVS 1314, s. 132.

²⁵³ Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s. 327.

²⁵⁴ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 247.

devrindeki ilimlerin birlikte okutulduğu medreselerdir. Arapça, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Kelâm, Hadis, Tefsir ilimlerine ait çeşitli eserler okutulmuştur. İhtisas Medreseleri ise uzmanlık gerektiren bir dalda ağırlıklı eğitim ve öğretim yapılan medreselerdir. Dârul-kurrâlar, darulhadisler, darüşşifalar bu medrese grubunun çeşitlerindedir.²⁵⁵

Evliyâ Çelebi, İştib'in Fatihî Sultan I. Murad Hüdâvendigâr Han'ın yaptırmış olduğu câminin önünde mükemmel bir yapıya sahip *Murâdiye Medresesi* olduğundan bahsetmekte ve bu medresenin "*Dâru'l-Hadis*" olduğunu ve *Ders-i âm*'ı bulunduğunu kaydetmiştir.²⁵⁶ Dâru'l-Hadisler; Sahih-i Buhârî, Sahih-i Müslim gibi eserlerin okunduğu ihtisas medreseleridir.²⁵⁷ Ders-i âm'lar ise medreselerde öğrencilere tahsil vermenin yanında camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderrislerdir. Ders-i âm'lar medreseden mezun olup icazet aldıktan sonra bir imtihana daha giriyorlar, bu şekilde halka açık ders verme yetkisi alıyorlardı ve halk arasında oldukça etkili oluyorlardı.²⁵⁸

Osmanlılarda Kur'an-ı Kerim ihtisas medreselerine genellikle *Dârü'l-kurrâ* denilmiştir ve Osmanlı topraklarının her tarafında çok sayıda Dârü'l-kurrâ vardır.²⁵⁹ Yıldırım Bâyezid'in Bursa Ulu Câmiî yanında kurmuş olduğu Dârü'l-kurrâ, Osmanlı'nın ilk Dârü'l-Kurrâsıdır. Bundan sonra Dârü'l-kurrâlar her selâtîn, vüzerâ,²⁶⁰ âyân ve eşrâf câmîlerinde²⁶¹ olacak kadar çoğalmıştır. Osmanlı Dârü'l-kurrâlarında Muhammed Cezerî'nin *Cezerî* adıyla bilinen harflerin mahreçlerini anlatan eseri, Şâtîbî'nin *Kasîde-i Lamiye*'si gibi eserler okutulmaktaydı.²⁶² Gezdiği yerlerdeki Darü'l-kurrâların bazı özellikleri hakkında çok değerli bilgiler veren Evliya Çelebi, İştîp'te câmilerin bünyesinde üç Dârü'l-kurrâ olduğundan bahsetmiş; Şeyhu'l-kurrâ unvanını taşıyan hocanın Hüsâm Paşa Câmiinde, Kadın Ana Câmîinde ve Çarşı Câmîinde her hafta Kur'an dersi verdiğini kaydetmiştir.²⁶³

H.1304/1886-1887 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde geniş bilgi verilmemekle birlikte İştîp şehrinde 3 medresenin bulunduğu kayıtlıdır.²⁶⁴

²⁵⁵ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 248-251.

²⁵⁶ Çelebi, a.g.e., s. 136-137.

²⁵⁷ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 250.

²⁵⁸ Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, s.185.

²⁵⁹ Nebi Bozkurt, "Dârü'l-kurrâ", *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 544.

²⁶⁰ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 250.

²⁶¹ Nebi Bozkurt, a.g.md., s. 544.

²⁶² Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", a.g.m., s. 250.

²⁶³ Çelebi, a.g.e., s. 136-137.

²⁶⁴ KVS, H. 1304, s. 185.

II. MİMARİ YAPI

Tarihte Makedonya topraklarında çeşitli kültür ve milletlerin iç içe yaşamış olması ve onların bıraktıkları kültürel miras dikkat çekmektedir. Bu topraklarda yaşamış olan medeniyetlerin her biri özellikle de Osmanlı Devleti Makedonya halkının maddî ve manevî kültüründe izler bırakmıştır. Görülüyor ki, bu topraklarda 5 asırdan fazla hüküm süren Osmanlı Devleti, kendine has ve kalıcı izler bırakarak köy ve şehirlerin çehresinde kültürel ve ekonomik yükseliş sağlamıştır. Bu dönemde, Müslüman nüfusun ve diğer milletlerin ihtiyacını karşılamak için inşa edilen dinî ve sivil çok sayıda yapının mevcudiyeti dönemin ekonomik ve politik şartlarını yansıtır. Osmanlı yapısının binaları 15. ve 16. yüzyılda zirveye ulaşmış; çok sayıda inşa edilmiş olan câmi, hamam, kapalı çarşı, kervansaray ve diğer yapıların güzelliği ve mimari yapısı insanı etkilemiştir.²⁶⁵ Bu eserler büyük seyyah Evliya Çelebi'nin yazılarında kayıt altına alınmıştır. Ancak Balkanlar Osmanlı devletinden çıkınca çok sayıdaki bu yapıların büyük bir kısmı bilinçli bir şekilde kısmen veya tamamen yok edilmiş, diğer bir kısmı da şiddetli depremlerde, doğal afetlerde yıkılmış ve bazıları da yeni şehir planlarına uymadığı için varlıklarını günümüze kadar sürdürememişlerdir.

TABLO 6: İştîp Şehir Merkezinde Osmanlı Devletinin İmar Ettiği Eserlerin Listesi²⁶⁶

Eser	Sayı	Eser	Sayı
Câmi ve Mescid	24	Hamam	3
Medrese	2	Türbe	3
Dârulkurrâ	3	Köprü	2
Mektep	11	Kervansaray	1
Tekke	10	Çeşme	1
Han	17	İştîp Köylerinde Câmi Sayısı	41

²⁶⁵ Zoran Pavlov, *Ottoman Monuments: Macedonian Cultural Heritage*, Skopje, 2008, s. 9.

²⁶⁶ Çelebi, a.g.e., s. 136-137.

A. Câmiler

Fetihten sonra gerçekleşen îmar faaliyetleriyle tam bir Osmanlı şehri hüviyetine bürünen İştîp için Ekrem Hakkı Ayverdi “*câmiler ve tekyeler şehri*”²⁶⁷ demektedir. Bindiği kadarıyla şehre büyük ölçekli bir cami yapılmamış; zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak küçük hacimli camiler inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi 1661 yılında geldiği İştîp’te 24 Müslüman mahallesinin bulunduğunu kaydederek, Kara Kadı, Cuma, Sinan Bey ve Oluklu mahallelerinin öne çıkan mahalleler olduğunu, bununla birlikte 24 adet cumâ namazı kılınan selâtîn câmîsinin bulunduğunu zikretmiş ve önemli câmîleri ve ardından mescitleri şöyle sıralamıştır:

“Evvelâ kale altında Fethiye Câmîi; İkiyürekli Ali Bey fetih sırasında kiliseden mihrâbını çevirip câmi etmiştir. Eski yapı, birkaç küçük kubbeli ve bir alçak minareli eski bir câmîdir.

Fâtihi Sultan I. Murad Han Câmîine Orta Câmîi derler. Gayet kalabalık cemâate mâlik, tahtadan yapılma, dört köşe, bir sanatlı kubbesi saf kurşun ile örtülü bir marmur câmidir ki bu şehirde böyle yüksek kârgir yapı minâreli nurlu câmi yoktur.

Hüsâm Paşa Câmîi, bir tepe başında kurşunlu ve kârgir minâreli, sanatlı câmidir. Aşağı Tekye Câmî, fukarâ yeridir. Adli Efendi Câmîi süslü mâbeddir. Ahmed Paşa Câmîi, rûhâniyetli câmîdir. Şehreküstü Câmîi, sâlihler yeridir. Kadın Ana Câmîi, gayet süslü geniş câmidir ve cemaati çoktur.

*Tamamı 24 adet mescittir. Bunlardan kalabalık cemâte sâhip çarşı içinde Arasta Mescidi, Tabhâne Mescidi, Haniçi Mescidi, Orta Mescid, Sücâh Mescidi, Karakadı Mescidi ve Sinan Bey Mescidi.”*²⁶⁸

1. İştîp Şehrinde Osmanlı Tarafından İnşa Edilen Fakat Günümüze Ulaşmayan Câmilerin İsimleri:

- a. Adli Efendi Câmîi
- b. Ahmed Ağa Câmîi
- c. Ahmed Beşe Câmîi
- d. Ahmed Paşa Câmîi

²⁶⁷ Ayverdi, a.g.e., s. 47.

²⁶⁸ Çelebi, a.g.e., s. 136.

- e. Arasta Mescidi
- f. Aşağı Tekye Câmii
- g. Cumâlı Mahallesi Mescidi
- h. Evlâd-I Fâtihân Mahallesi Câmii
- i. Fethiye Câmîî
- j. Hacı Mustafa Bin Abdillâh Câmii
- k. Hükümet Konağı Câmii
- l. Hüdâvendigâr Câmii
- m. İslâm Mehmed Câmii
- n. Kadı-Zâde Ahmed Ağa Câmii
- o. Kara Kadı Veya Kara Kadı-Zâde Ahmed Efendi Mescidi
- p. Kurşunlu Câmii
- q. Mustafa Bin Süleyman Câmii
- r. Nâzir Zâde Ahmed Ağa Câmii
- s. Nâzir-Zâde Hacı Mücevhere Câmii
- t. Orta Mescid
- u. Secah Mescidi
- v. Seyyid Abdülkerim Efendi Mescidi
- w. Sinan Bey Mescidi
- x. Şehre Küstü Câmii
- y. Vâlii Emir Efendi Câmii
- z. Yenicalı Mescidi²⁶⁹

2. Günümüzde Mevcut Olan Câmiler

- a. Kadın Ana Câmii

Erken Dönem Osmanlı Üslûbu Tek üniteli mahalle mescidi formunu hatırlatmaktadır. Bakımlı, temiz bir hâldedir ve günümüzde şehirde ibâdete açık tek câmidir.

İştîp'te merkezi teşkil eden Otinya Deresi kenarında, merkezî bir konumda ve ulaşımı kolay bir yerdedir. İştîp'in en eski mahalleleri içerisinde zikredilen Kadın Ana Câmîî Mahallesi'nde yer almıştır. Günümüzde ise Mirce Acev Mahallesi'nde bulunmak-

²⁶⁹ Ayverdi, a.g.e., s. 47-65.

tadır. Şehirdeki binalar, şehrin yerleşim planının belirlenmesinde etkili olan Otinya deresine paralel olarak inşa edilerek sıra sıra dizilmiş olmasına ve Caminin de dere kenarında olmasına rağmen kible cihetine bakma zaruriyetinden dolayı dereye paralel değildir.

Câmiî, Otinya deresine paralel kare bir bahçe içerisinde çapraz bir şekilde konumlanmıştır. Camii ile yol arasında kot farkı bulunmamasına rağmen şadırvan ve umumi helânın bulunduğu bahçe yoldan 6 basamak aşağıdadır. Bu merdivenler inildikten sonra son cemaat yerine yedi basamaklı merdivenle çıkılır.

Dikdörtgen Planlı Câmînin ebatı 11.30 m. x 15.30 m. gibi oldukça önemli bir büyüklüğe sahiptir. Duvar kalınlığı 90 cm olan cami çatılıdır. Çatı iki sıra halinde, birbirine basık kemerlerle bağlı üçer direğe basmaktadır. İkinci bir kat gibi görünen bayanlar mahfili en gerideki direklere oturmaktadır. Son cemaat yeri de iki yarım dört tam yuvarlak direğe oturmaktadır. İç ve dış direkler ve kemerler sıvalı ahşaptır. Basit kemerlerle bağlı beş köşeli derin bir mihrap çıkıntısı vardır. Mihrap nişinin olduğu kısımda kible duvarı yalnızca 25 cm.dir.²⁷⁰ Yan cephelerde üçer alt, dörder üst pencere bulunmaktadır. Alt pencereler dört köşe, üst pencereler basık kemerlidir.

Câmiinin, tuğladan yapılmış, sekiz köşe kâideye basan silindirik bir minaresi vardır. Bir şerefelidir ve şerefenin alt kısmı basit bir kesik koni şeklindedir.

Mihrab istikâmetinin 40° olması gerekirken 17° olduğunu belirten Ekrem Hakkı Ayverdi, kible yönünün oldukça hatalı olduğunu söylemektedir.²⁷¹

b. Hüsameddin Paşa Câmii

Otinya Deresi'nin sol yanında, şehre hâkim bir tepe üzerine yerleştirilmiş olan Hüsameddin Paşa Câmii, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından inşa edilmiştir.²⁷² Tekye-i Bâlâ²⁷³ mahallesinde yer aldığı kaydedilen Câmii, bugün Mirce Acev mahallesi'nde bulunmaktadır. Mimarisi Osmanlı yapı sanatının erken dönemine işaret etmektedir. 1973 yılında Makedonlar tarafından kiliseye çevrilen camii, bir dönem kilise olarak kullanılmıştır.²⁷⁴

²⁷⁰ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

²⁷¹ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

²⁷² Pavlov, a.g.e., s. 122.

²⁷³ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

²⁷⁴ Semavi Eyice, "Hüsâmettin Paşa Câmii", *DİA*, C.18, İstanbul, 1998, s. 514.

Duvar kalınlığı yaklaşık 1.10 m., dıştan 12 x 12 m. kadar ölçülerde kare planlı olan cami düzenli bir teknikle itinalı biçimde işlenmiş kesme taşlardan yapılmıştır. Girişinde dört sütuna dayanan üç bölümlü ve sivri kemerli bir son cemaat yeri vardır. Kible tarafına nisbetle kot farkı olduğundan son cemaat yeri yüksekte kalmıştır. Buraya tam ortada iki taraflı yedişer basamaklı merdivenle çıkılır. Son cemaat yerinin orta kemeri, yanlarda bulunan iki kemerden daha değişik olarak beyaz ve kırmızı taşlardan örülmüştür. Orta kemerin daha gösterişli olmasına özen gösterilmiştir. Dört sütundan ikisine mukarnaslı başlık konulmasına karşılık köşelerdekilerin daha sade baklavalı başlıkları vardır. Caminin girişi de yine çift renkli taşlardan bir sivri kemer içinde açılmıştır. Sütunlardan yanlardakiler beyaz, ortadakiler ise renkli mermerdendir.²⁷⁵

Câmii, takriben 25 cm olan bir kaideye oturmaktadır. Ayverdi, böyle kaidelerin 15-16. yüzyıllarda yaygın olarak yapıldığını söylemektedir.²⁷⁶ Hüsameddin Paşa Camii'nin kible tarafında kare bedeninden dışarı taşan beş köşeli, apsisleri andıran bir mihrap çıkıntısı vardır. Derinliği az beş köşeli bir mihrap çıkıntısı yapılmıştır. Tek kubbeli olarak inşa edilmiş olan camide kubbe sekiz köşeli, yüksek bir kasnağa oturmaktadır. Özellikle mihrap çıkıntısının üzerine denk gelen yerde kubbe kasnağının artan yüksekliği ikinci bir kasnakla hafifletilmiştir. Büyük kasnakta birinci sırada yan ve önde üç, ikinci sırada da köşe yüzlerde dört pencere vardır.

Sütunların kenarlardaki ikisi mermerden, ortadaki ikisi porfirden yapılmıştır. Kenardaki sütun başlıkları baklavalı, ortadakiler ise üç sıra istalaktitledir.

Minare kaidesi sekiz köşelidir ve minare, caminin cephe duvarından 30 cm. kadar mesafede yapılmış fakat aralık bir dişle doldurulmuştur.²⁷⁷

Ayverdi, Hüsameddin Paşa Câmii'nin tereddüt edilmeden yapılmış ve başarıya ulaşmış mimari bir buluş olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sütun başlıklarındaki işçiliğin kusursuz olduğunu dile getirir. Bunun yanında mihrap istikametinin yaklaşık 40° olması gerekirken 27° olduğunu kaydetmiştir.²⁷⁸

Günümüzde câmii pencereleri örülmüş, minaresinin yalnızca kâidesi mevcut, harap bir haldedir. Duvarların iç kısmı beyaza boyalıdır ve mihrabın sağında ahşaptan yapılmış yalnızca merdivenden oluşan köşksüz minber göze çarpmaktadır.

²⁷⁵ Eyice, a.g.md, s. 514.

²⁷⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

²⁷⁷ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

²⁷⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

B. Türbeler ve Tekkeler

1. Günümüzde Mevcut olan Türbe ve Tekkeler:

a. Meydin Baba Türbesi

Hüsameddin Paşa Câmii'nin avlusunda yer alan türbe; sekiz köşe duvarlı, kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Camiye bakan yüzde demirden yapılmış üst kısmı tel örgülü bir kapısı, kapının karşısındaki kenarda da bir penceresi mevcuttur. Türbede bir sanduka vardır. Caminin hemen yanında bulunuşu bu türbenin banisine ait olabileceği ihtimalini akla getirirse de Evliya Çelebi burada Şeyh Muhyiddin Rûmî²⁷⁹ hazretlerinin yattığını bildirmiştir. Buna göre Meydin adının Muhyiddin isminin telaffuzu olması muhtemeldir. Türbe günümüzde de bakımlı ve temizdir ve hürmet gösterilmektedir.

b. Abdi Baba Türbesi ve Tekkesi

Şehirde türbesiyle birlikte günümüze kadar ulaşan yegâne tekkedir. Ortada bulunan sekiz köşeli türbenin sağında iki, solunda altı kabir bulunmaktadır. Halvetî tekkesi olmasına rağmen türbedeki kabirlerde Mevlevî sikkesi bulunması, Mevlevî Abdi Baba Türbesinin yanına Halvetî şeyhlerinin bu sekiz kabrinin yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁰ Esasen Halvetî tekkesi Radoviş'te bulunduğuna göre, İştîp'teki, Radoviş Tekkesinin koludur. Mevlevî Abdi Baba Tekkesinin semâ-hânesi, türbelerin bulunduğu çevrede olmayıp türbenin karşısında sokak aşırıdır. Âyin yapılmamakla beraber semâ-hânede oturulmaktadır.²⁸¹

2. İsmine Ulaşabildiğimiz Fakat Günümüze Ulaşamayan Türbe Ve Tekkeler:

a. Tekkeler: Adlî Efendi Tekkesi, Aşağı Tekke, Emir Çelebi Sultan Tekkesi, Kadın Ana Tekkesi, Oluk Mahallesi Tekkesi, Sofyalı Bâlî Efendi Tekkesi, Veliyyüddin İbn Ahmed Tekkesi ve Yukarı Tekke.

²⁷⁹ Çelebi, a.g.e., s. 139.

²⁸⁰ Ayverdi, a.g.e., s. 66.

²⁸¹ Ayverdi, a.g.e., s. 66.

b. Türbeler: Alâeddin Yusuf Merkadi, Baba Yusuf Türbesi, Sabırsız Babalar Türbesi, Sünbül Efendi Merkadi, Şeyh Muhyiddin-i Rûmî Türbesi ve Şeyh Mustafa Merkadi.

Günümüzde İştîp şehrinde mevcut olmayan Tekkeleri Evliyâ Çelebi şöyle anlatmaktadır:

*“Gönlü yaralı derviş tekkeleri: Hepsî 7 adet tekkedir. Ama bunlardan Bayrâmî tarikatinde Sofyalı Balı Efendi Tekkesi rûhânî tekkedir. Adlî Efendi Tekkesi, Emir Çelebi Sultan Tekkesi, Hüsam Paşa Câmîi yakınında Yukarı Tekke, Aşağı Tekke, Kadın Ana Tekkesi ve Oluk Mahallesi Tekkesi”*²⁸²

C. Kervansaraylar, Hanlar, Hamamlar

Günümüze ulaşamayan Kervansaraylar, Hanlar, Hamamları Evliyâ Çelebi şöyle anlatmaktadır:

“Gelen Gidenler İçin Kervansaraylar: Ancak bir adet hasbî kervansarayı var, ama binde bir gibidir. Kale gibi baştan başa kurşun örtülü, birinci katta 50 adet ve ikinci katta 50 adet kârgîr yapı odalar vardır. Ortasında bir geniş meydanında büyük havuz üzerinde bir mescidi var. At ahırî bir miktârî deve, at ve katır alır. Bu ibretlik yapı Küçük Emir Sultan'ın yapısıdır ve Büyük Emir de derler.

***Tüccar Hanları:** Tamamı 7 adet bekâr tüccar hanları var. Sinan Bey Hanı, Karakadı Hanı ve Çömlekçi Hanı.*

***Hamamlar:** İki adet hamamdır. Birisi Emir Efendi'nindir ama Bregalinca Nehri kenarında şehir dışında faydalı ılıcaları vardır.*²⁸³

D. Bedesten

Şehir merkezinde, Otinya deresinin sağ sahilinde bulunan bedestenin îmar yılı bilinmemekle birlikte 16-17. yüzyıl genel özelliklerini barındırmaktadır.²⁸⁴ Ayverdi,

²⁸² Evliyâ, a.g.e., s. 137.

²⁸³ Evliyâ, a.g.e., s. 137.

²⁸⁴ Pavlov, a.g.e., s. 126.

Bedestenin Seyyid Abdulkâdir isimli zâtın vakıfları arasında bulunduğunu bildirmektedir.²⁸⁵

Evliyâ Çelebi de bedestenden şöyle bahsetmektedir:

“Çarşı Bedesteni: Tamamı 450 adet sanat ehli usta dükkânlarıdır. Bu güzellik çarşısı ile Küçük Emir Sultan Hanı arasında bir pâk kaldırım döşeli büyük meydanın tâ ortasında bir yuvarlak havuzu var ki, şadırvanlarından ve ejder ağızlarından tatlı su havuza akıp tüm insanlar ve hayvanlar ondan susuzluklarını giderirler ki Şâfî mezhebi üzere ona on bir pâk sanatlı havuzdur.

Bu mahalle yakın baştan başa kurşun kubbeleri yüksek, iki başı demir kapılı bir bedesteni var ki tüm yedi iklimin değerli kumaşları, eşyaları ve ipekleri bu çarşıda mevcut olup güzel itriyâtın hoş kokusundan insanın dimağı kokulanır. Zira bu diyar halkı hoş kokulara ve türlü türlü itriyata düşkünlerdir. Mükellef kahvehaneleri de Emir Efendi'nindir.”²⁸⁶

E. Çeşme ve Köprü

Seyyid Abdülkadir Efendi Çeşmesi, bedesten bânîsi olan bu kişinin vakıfları arasında zikredilmektedir. Düzgün kesme taş duvara yaslanmış halde günümüze ulaşmış olan çeşmenin aynı vakfın hanına bitişik olması ihtimal dâhilindedir.²⁸⁷

Mahmud Ağa Kârgîr Köprüsü olarak bilinen İştîp-Köprülü yolunda, Bregalnitsa deresi üzerindeki köprü hakkında H.1314/1889 yılına ait salnâmede Kapıkulu Kethüdâsı Mahmud Ağa tarafından yaptırılmış olduğu bilgisi kaydedilmiştir.²⁸⁸

²⁸⁵ Ayverdi, a.g.e., s. 67.

²⁸⁶ Çelebi, a.g.e., s. 137.

²⁸⁷ Ayverdi, a.g.e., s. 69.

²⁸⁸ KVS. H. 1314, s. 138.

SONUÇ

Balkan coğrafyasında ticaret yolları üzerine kurulmuş olan İştîp şehri; çok eski bir tarihe sahiptir. Merkez konumunda olan şehir tarih boyunca Peonlar, Sırp, Bulgarlar, Osmanlılar gibi birçok devletin sınırları içerisinde yer alarak varlığını devam ettirmiştir.

XIX. Yüzyılda Kosova Vilâyeti Üsküp Sancağı'na bağılı bir Kazâ merkezi olan İştîp; Osmanlı'nın Balkanlarda uyguladığı bayındırlık ve iskân faaliyetlerinden nasibini alarak Türk nüfusunun bölgeye yerleştirilmesi hem de Anadolu'da yer alan herhangi bir şehirden daha fazla sayıda câmîî, mescid, han, hamam, kervansaray, çeşme, bedesten gibi mimari eserlerin inşâsıyla zenginleşmiştir. Osmanlı'nın bölgeye kılıçla değil gönüllerin fethiyle sahip olmaya çalışmasının bir göstergesi olan bayındırlık, iskân ve istimâlet politikasıyla birlikte Osmanlı; Rumeli Beylerbeyliğini tesis ederek uzun yıllar tam teşekküllü bir idari sistemle bölgeyi istikrarla yönetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin uzun süren hâkimiyetinin devamında zamanla sistemde tıkanmalar meydana gelmiş, bunların giderilmesi için çeşitli reformlara başvurulmuştur. Bu reformların en köklüsü olan Tanzimat Fermanı'nda alınan kararlar İştîp'te de uygulanmış; idârî ve adlî yapıda değişiklikler yapılmış, yeni okullar açılmıştır. Fakat bu çabalar Osmanlı Devleti'nin dağılmasını engellemeye yetmemiş; Balkan Savaşlarıyla Balkan Coğrafyası kanlı bir şekilde Osmanlı'dan ayrılmıştır. Bu dönemden itibaren, Osmanlı'nın elinin Balkanlardan çekilmesiyle Müslüman nüfusun birçoğunun katli ve zorunlu göçü gerçekleşmiş, nüfus dağılımı büyük ölçüde değişmiştir. Osmanlı'nın inşâ ettiği eserler de uzun süren bu savaşlar esnasında büyük ölçüde tahrip olmuş; günümüze çok azı ulaşmıştır.

Bugün İştîp Şehri'nde nüfus yoğunluğu, kültürel hayat ve yönetimde varlığı ve etkisi pek hissedilmeyen Türkler genel olarak köylerde yaşamaktadır. Azınlık durumundaki Türkler büyük zorluklara rağmen gelenek, görenek ve dillerine sahip çıkarak dinlerini ve kültürlerini koruma gayretindedirler. "Anavatan Türkiye" diyen şehir ve bölge Müslümanlarının Türkiye'ye göçü devam ederken civardaki Müslüman nüfus

günden güne azalmaktadır. Bununla birlikte Türkiye-Balkanlar arasında asırlardır var olan fakat üzeri küllenmiş kardeşlik bağı tekrar güçlenmeye başlamış, Türkiye'nin bölgeye desteği ve bölgeyle irtibatı artarak devam etmektedir. Türkiye'de kurulmuş olan derneklerin faaliyetleri şehirde hissedilmektedir. Şehir merkezinde hizmet veren Kadın Ana Câmîî'nde beş vakit ezan okunarak namaz kılınmakta; İslâmi ilimler öğretilen Hamidiye Medresesi mezunlarına Türkiye İmam-Hatip Lisesi denkliği verilmektedir. Çevre köylerde bulunan harap Osmanlı Câmîileri yakın zamanda TİKA'nın desteğiyle restore edilerek Müslüman halkın hizmetine sunulmuştur.

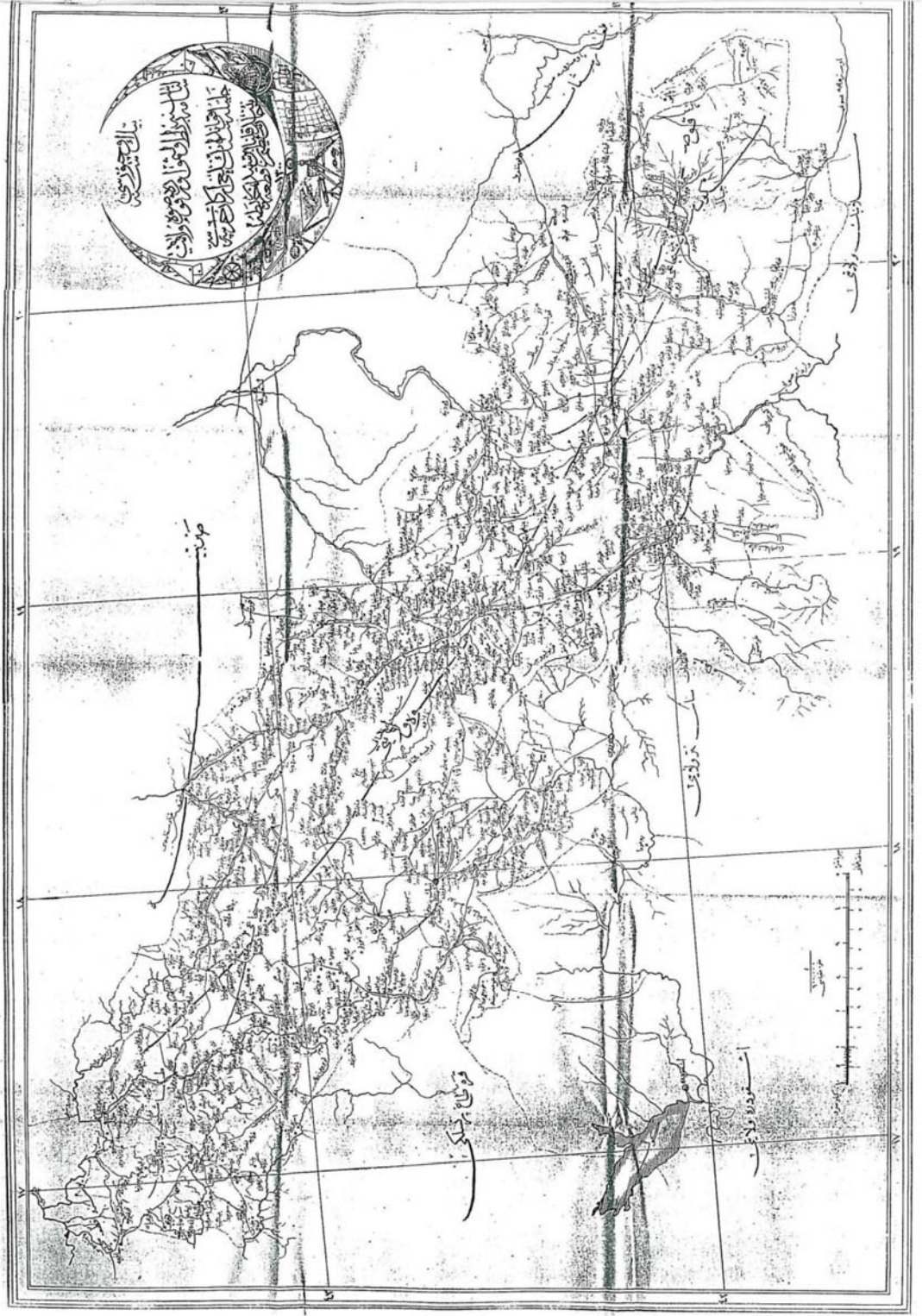

EKLER

EK 1. H. 1300 (M.1882-1883) Yılına Ait Kosova Vilayeti Salnamesi

79	
اِسْتَبَّ اسْتَكْوَيْتُ بِحَاغٍ فَسَكَا	
قام مقام جمال	
مفتی حسین افندی محرران کاتبی حمد فہمی افندی	نائب یحیی سزائی افندی مال مدیری عمر جلو افندی
مجلس اکرار	
رئیس مفتی	قام مقام نائب مفتی مال مدیری محرران کاتبی
اغا حاجی علی اغا اغا ناجو اغا حاجام وکیل بارو افندی	اغا مفتی مال مدیری محرران کاتبی
محکمہ تدارک امور	
رئیس مفتی	نائب افندی
مفتی مرغزی باب شیخ صالح افندی مصطفی افندی محمد افندی دیگر مصطفی افندی دیگر محمد و احمد افندی	افندی افرم اغا باش کاتب سعید افندی کاتب ثانی حسن نظمی افندی مستطوق معاون حسین افندی مباشر مصطفی و علی اغالر

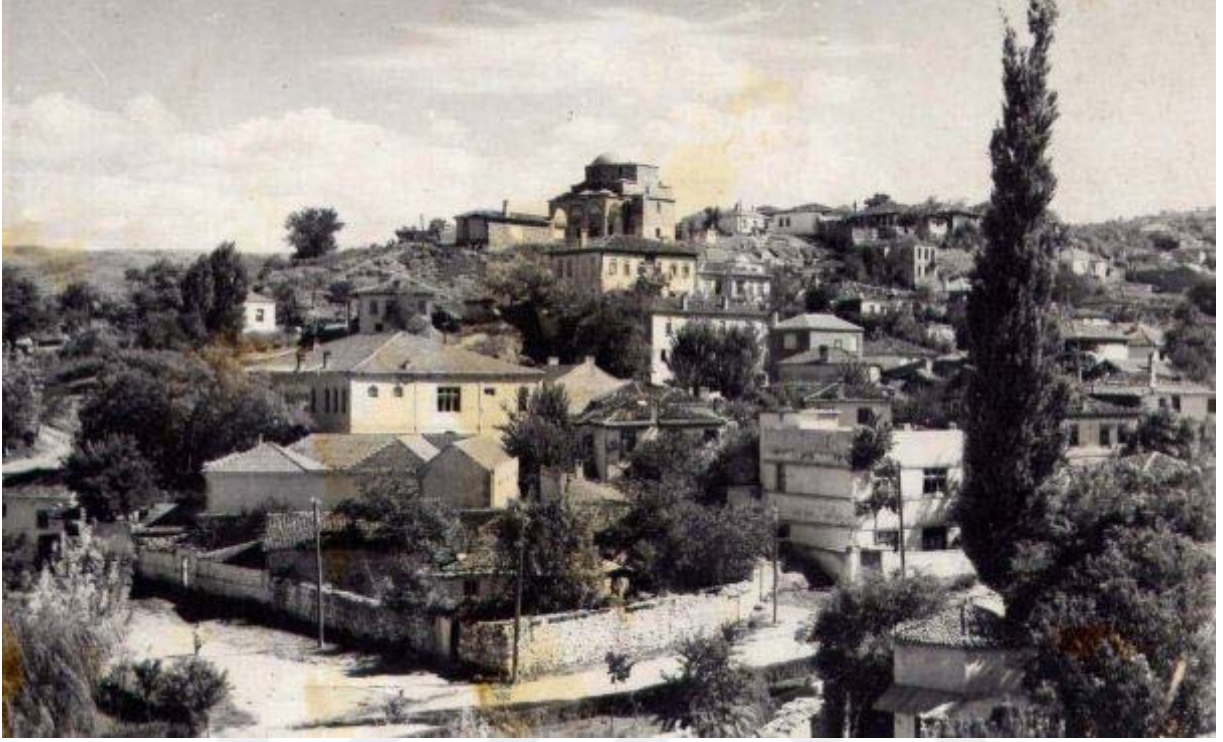
K 2. 1881 Kosova Vilayeti Haritası

EK 3. İştip'in Genel Görünüşü ve Hüsâmeddin Paşa Câmi (XIX. yy.)

EK 4. İştip Genel Görünüşü ve Hüsâmeddin Paşa Câmii (XX. yy.)

EK 5. Günümüzde Hüsâmeddin Paa Câmii

EK 6. GÜNÜMÜZDE KADIN ANA CÂMİİ DIŞ GÖRÜNÜŞÜ

EK 7. Çeşme

EK 8. Bedesten

EK 9. Makedonya Şehir Haritası

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AYVERDİ Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, C. III, 3. Kitap, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1981.
- ÇELEBİ Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6. Kitap 1. Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 2007.
- EFE Ahmet, *Çocuklar ve Gençler İçin Osmanlı Tarihi*, Ankara, Akçağ Basımevi, 2008.
- HAMZAOĞLU Yusuf, *Balkan Türklüğü*, C. 2, Üsküp, Logos-A Yayınları, 2010.
- JELAVİCH Barbara, *Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar*, C. 1, (Çev. İhsan Durdu, Haşim Koç-Gülçin Koç), İstanbul, Küre Yayınları, 2006.
- Kosova Vilayeti Salnamesi H.1314 M.1896-1897*, (Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu), İstanbul, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000.
- ORTAYLI İlber, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü Yayınları, 1974.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. XII, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1983.
- PAKALIN Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993.

PAVLOV Zoran, *Ottoman Monuments: Macedonian Cultural Heritage*, Skopje, 2008.

SADETTİN Hoca, *Tacü't-Tevârih*, C. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

SÂMÎ Şemseddin, *Kamus 'ul-A'lâm*, C. 2, İstanbul, Mihran Matbaası, 1889.

SÂMÎ Şemseddin, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul, Enderun Yayınları, 1989.

SERTOĞLU Midhat, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1986.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK Basımevi, 3. Baskı, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı *Osmanlı Tarihi*, 1. Cilt, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.

ZAİM Burhaneddin, *İştîp ve Köprülü Hatıraları*, İstanbul, Şehir Yayınları, 2005.

АПОСТОЛСКИ Михајло, *Штуп Низ Вековите*, (Mihaylo Apostolski v.d, *Shtip Niz Vekovite*), C. 1, İştîp, 1986.

Makaleler

AVCI Casim, “Nâib”, *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 311-312.

BALTACI Cahit, “Mektep” *DİA*, C. 29, Ankara, 2004, ss. 5-11.

BALTACI Cahit, “Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İz Yayıncılık, y.y.y., t.y., ss. 243-284.

BOZKURT Nebi, “Dârü'l-Kurrâ”, *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, ss. 543-545.

ÇAYIRLI Necati, “Makedonya Türkleri”, *Balkanlar El Kitabı*, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), C. 2, Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2007, ss. 269-286.

- DARKOT Besim, “Balkan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1949, ss. 280-285.
- DİKİCİ Ali, “Makedonya’da Torbeşleri”, *Balkanlar El Kitabı*, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), C. 2, Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2007, ss. 287-300.
- DOĞRU Halime, “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih Ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, IX, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 165-176.
- EROL Mehmet Seyfettin, “Makedonya Sorununun Temel Dinamikleri”, *Balkanlar El Kitabı*, C.2, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2007, ss. 247-255.
- EYİCE Semavi, “Hüsâmettin Paşa Câmîî”, *DİA*, C. 18, İstanbul, 1998, ss. 514-515.
- EMECEN Feridun, “Kuruluştan Küçük Kaynarcaya”, *Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi*, (Editör: E. İhsanoğlu), C. 1, İstanbul, IRCICA, 1994, ss. 5-64.
- HACISALİHOĞLU Mehmet, “Makedonya”, *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, ss. 437-444.
- İLGÜREL Mücteba, “İstimalet”, *DİA*, C. 23, İstanbul, 2001, ss. 362-363.
- İNALCIK Halil, “Rumeli”, *DİA*, C. 35, İstanbul, 2008, ss. 232-235.
- İNALCIK Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, Prizren, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005, ss. 20-44.
- İNBAŞI Mehmet, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, (Editörler: Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 154-164.

- İNBAŞI Mehmet, “Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân”, *Balkanlar El Kitabı*, (Haz. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), C.1, Ankara, Karam&Vadi Yayınları, 2006, ss. 287-300.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Dersiam”, *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, ss. 185-186.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Medrese”, *DİA*, C.28, Ankara, 2003, ss. 323-340.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Naib”, *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 311-313.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Şeyhulislam”, *DİA*, C.39, İstanbul, 2010, ss. 91-96.
- KARPAT Kemal, “Balkanlar” *DİA*, C. 5, İstanbul, 1992, ss. 25-32.
- KİEL Machiel, “İştîp”, *DİA*, C. 23, İstanbul, 2001, ss. 440-442.
- ÖZKAYA Yücel, “Kaymakam”, *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, ss. 84-85.
- ÖZTÜRK Cemil, Rüşdiye, *DİA*, C. 35, İstanbul, 2008, ss. 300-3003.
- ŞEN Mesut, “Eski Yugoslavya Türkleri”, *Türk Dünyası Kültür Atlası*, İstanbul, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2003, ss. 307-309.
- ŞEN Mesut, “Makedonya Türkleri”, *Türk Dünyası Kültür Atlası*, İstanbul, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2003, ss. 310-315.
- TOGAN Zeki Velidi, “Balkan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1949, ss. 280-285.
- YÜCEL Yaşar, “Balkanlar’da Türk Yerleşmesi ve Sonuçları”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1985, ss. 65-78.
- ZAİM Sebahattin, “Son Yugoslavya Muhacirleri Hakkında Rapor” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 19, sayı 1-4, İstanbul, 1957, ss. 435-448.
- ЦВЕТКОВСКИ Благоја, “Историски и Стопански Развiток на Штип од Создавањето до 1919 Година”, *Astibo- Штун I-XX век*, (Blagoja

Cvetkovski, “İstoriski i Stopanski Razvitok na Shtip od Sozdavanje-to do 1919 Godina”, *Astibo-Shtip I-XX vek*, ss. 23-58.

Diğer Kaynaklar

İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi, Düstur, C. 1, İstanbul, Matbaa-i Amire, H.1289 M.1872/1873.

“İştib”, Dairatu'l-Ma'arif-i Bozorgk-i İslami, C. 9, Tehran, 1379, ss. 1-2.

AHMETAJ Seda Şahin, *Kosova Vilayeti: İpek Sancağının İdari ve Sosyal Yapısı (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012.

EVCİL Fatma Nihan, *XIX. Yüzyıl Ortalarında İştib Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

<http://stip.gov.mk/index.php/mk/profil/istorija>

Salname-i Vilayet-i Kosova: H. 1300, 1304, 1311, 1314.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye: H. 1291.